

ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ԱՐԴԻ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Արդեն երկար տասնամյակներ Չայոց ցեղասպանության փաստի եւ դրա միջազգային ճանաչման դեմ Թուրքիան պայքարում է ոչ միայն քաղաքական, այլեւ գիտական ոլորտում: Չարկ է շեշտել, որ թուրքական պաշտոնական պատմագրություն կոչվածը, ըստ էության, նույնական է պատմության խեղաթյուրմանը, հատկապես, երբ խնդիրը վերաբերում է Չայոց ցեղասպանությանը կամ Չայկական հարցին: Պատմությունը նորովի եւ իրենց հարմար ձեւով կերտելու, այսինքն՝ կեղծելու հանձնարարականը թուրքական պատմագրությանը տրվել էր Թուրքիայի Չանրապետության հիմնադրի՝ Քեմալ Աթաթուրքի կողմից, եւ այդ հարցը գտնվում էր նրա անմիջական վերահսկողության ներքո: Չայոյան դեմ թուրքական պատմագիտական հարձակումը հատկապես ակտիվանում է 1965 թվականից հետո, եւ այդ գործընթացը շարունակվում է մինչ օրս: Ներկայում եւս Չայոց ցեղասպանության հարցը թուրքական պատմագրության թիվ մեկ խնդիրն է, որի ուղղությամբ այն իրականացնում է համակարգված քաղաքականություն:

Այս ամենի համատեքստում բավական հետաքրքիր են պետական թեզից տարբերվող տեսակետ ունեցող թուրք պատմաբանների հոդվածներն ու հարցազրույցները: 2005 թվականից եւ հատկապես հայ-թուրքական արձանագրությունների ստորագրումից հետո սկսված քննարկումների ժամանակ առավել օբյեկտիվ մոտեցում ունեցող որոշ թուրք պատմաբաններ, վերլուծաբաններ սկսեցին հոդվածներ տպագրել ու հարցազրույցներ տալ Չայոց ցեղասպանության խնդրի վերաբերյալ, որոնցում, երբեմն, կարելի է հանդիպել ուշագրավ բացահայտումների եւ խոստովանությունների: Նկատենք նաեւ, որ հիշյալ նյութերը հիմնականում տեղ են գտել համեմատաբար ավելի ազատ թուրքական մամուլում: Ստորեւ թարգմանաբար ներկայացնում ենք մի քանի թուրք գիտնականների արտահայտած կարծիքները Չայոց ցեղասպանության մասին, որոնք վկայում են թուրքական գիտական շրջանակների փոքր հատվածում տեղի ունեցող զարգացումների մասին:

Ռ.Ս.

Թաներ Աքչամ (պատմաբան) – Երիտթուրքերի իշխանության օրոք արտաքին գործերի նախարարի եւ ազգային ժողովի նախագահի պաշտոնը զբաղեցրած Յալիլ Մենթեշը Մալթայում գրած մի նամակում նշում է, որ եթե երկրից հայերին եւ հույներին չքշեին, ապա իրենք այս պետությունը չէին կարողանալու հիմնել: Նման խոսքեր շատ ավելի պարզ ձևով ասել է 1920թ. Անկարայի ազգային ժողովում Յասան Ֆեհմին: «Նախքան արքային իրականացնելը գիտեինք, որ մեզ մարդասպան կկոչեին», – ասում է եւ հարցնում. «Ինչո՞ւ մենք գնացինք մարդասպան կոչվելու ռիսկին»: Հարցնում է եւ ինքն էլ պատասխան տալիս. «Մենք դա ստիպված էինք անել մեր պաշտելի հայրենիքի բարօրության համար»:

Թուրքիայի Հանրապետությունը ստեղծվեց նաև 1915-ի Հայոց ցեղասպանության արդյունքում: Թուրքիայի Հանրապետությունը հիմնած գործիչների փառքը մեր ազգային ինքնության անքակտելի մասն է: Նրանց քննադատելը կամ մեղադրելը կարծես նման լինի ինքնամեղադրանքի, եւ սա շատ դժվար է: Բայց Թուրքիայի Հանրապետության հիմնադիրների մեջ կան մարդիկ, ովքեր մասնակից են եղել 1915թ. ցեղասպանությանը կամ տեղյակ են եղել դրա մասին, եւ ազատ խոսելու մեր դժվարությունը նաև այստեղից է բխում:

Ըստ 1919-ի օսմանյան պաշտոնական թվերի՝ 800 հազար հայ է ոչնչացվել: Հեշտ է ասելը՝ 800 հազար հայ է կոտորվել, եւ պարզ է, որ պետությունը պատասխանատու է այսքան մարդու սպանության համար: Եկեք այս պատասխանը դիտարկենք ավելի մանրամասն. ասենք թե 800 հազար մարդ մահացավ «քաղցից, անբարենպաստ պայմաններից, անհասկանալի պատճառներից» եւ այլն: Լավ, բայց նույն 1916, 1917, 1918 թվականներին օսմանյան կառավարությունը 1,5 միլիոնից ավելի մուսուլմանների տեղահանությունը կատարեց առանց որեւէ խնդրի: Այդ ինչպե՞ս պետությունը, որ 1,5 միլիոն մուսուլմաններին առանց որեւէ խնդրի տեղահանեց, չկարողացավ խոչընդոտել մոտավորապես մեկ միլիոն հայերի կոտորածին:

Գիտե՞ք՝ մենք պաշտոնական մի սուտ ունենք. ասում են, թե «հայերը մեզ թիկունքից հարվածելու էին, հարվածում էին, այդ պատճառով պատերազմական շրջաններից նրանց հանեցինք եւ առավել անվտանգ վայրեր տարանք, որպեսզի մեր դեմ չպատերազմեին»: Սակայն կարելու է նշել, որ հայերն Անատոլիայի բոլոր շրջաններից են արքայովել՝ Անկարայից, Բուրսայից, Քյութահիայից, Ամասիայից, Թոքթաթից, Սամսունից,

Էդիրնեից, Թեքիրդաղից: Նայեք, թե հայերին այս վիլայեթներից հանում եւ ո՞ր եւն քշում՝ Սիրիայի եւ Իրաքի անապատներ: Ընդ որում, օսմանյան փաստաթղթերով Սիրիան եւ Իրաքը հայտարարվել էին որպես պատերազմական տարածք: Հայերին հանում են Անատոլիայի կենտրոնից՝ ամենամեծ փոխադրված վիլայեթներից, ուր որեւէ դեպք չի եղել, եւ ուղարկում ուղիղ պատերազմական շրջան՝ անգլիացիների հետ պատերազմի: Մի՞թե այստեղ տարօրինակ ոչինչ չկա...

«Եկեք այս հարցը թողնենք պատմաբաններին» նախադասությունը արդեն ձանձրացրել է: Թուրքիայի արտգործնախարարությունն ու մեր դիվանագետները, չգիտես ինչու, դարձել են աշխարհի ամենամեծ պատմաբանները: Եվ այս ամենից հետո ասում եք, թե այս հարցը թողնենք պատմաբաններին: Այսինքն՝ կթողնեք պատմաբաններին միայն այն ժամանակ, երբ նրանք կասեն այն, ինչ դուք եք ուզում: Եվ հակառակը՝ չեք թողնում խոսեն այն պատմաբանները, որոնք հայտնում են ձեր տեսակետից տարբերվող տեսակետներ: Սա ամբողջովին քաղաքական հարց է, եւ անհրաժեշտ է, որ երկու երկրների քաղաքական գործիչները նստեն ու լուծեն այս հարցը:

Թուրքիան չի կարող ապրել այս ոճրագործությունը ծածկելով: Սա Թուրքիայի ամոթն է: Այս ամոթով Թուրքիան չի կարող ոչ Եվրամիության անդամ դառնալ, ոչ էլ ժամանակակից աշխարհում տեղ ունենալ: Պարզապես թույլ չեն տա: Մենք այսօր այս հարյուրամյակն անվանում ենք ներողություն խնդրելու դար: Թուրքիան նման էր մի կաթսայի. ԱԳՆ-ն կափարիչն էր, որը դժվարությամբ էր «ծածկում» Թուրքիան: Այժմ այս կաթսան պայթում է. արդեն հնարավոր չէ Թուրքիային արտաքին աշխարհից մեկուսի պահել: Ամեն տեղից կաթսան ժայթքում է:

Սելիմ Դերինգիլ (պատմաբան) – Ասում են. «1915-ի դեպքերը թող պատմաբանները լուծեն», սակայն արդյո՞ք պատմաբաններին հարցրել են: Ո՛չ, թուրքական իշխանություններն ունեն պատմաբաններ, որոնց ես կոչում եմ «Ա թին»: «Հարցը թողնենք պատմաբաններին» ասելով հենց նրանց նկատի ունեն:

Թուրքիայի Հանրապետության կերտողները հազարավոր մարդիկ չէին: Դրանք մի քանի հարյուրի հասնող մարդիկ էին, որոնք բոլորն էլ 1915թ. հայերի տեղահանության ժամանակ այս կամ այն պաշտոնն են զբաղեցրել: Նրանք կամ իմացել են դեպքերի մասին, կամ էլ անմիջապես կանոններն մասնակցել են դրանց: Մեծ հաշվով նույն մարդիկ էին: Ասվում

է. «Տեղահանությունը, կոտորածը, ցեղասպանություն կամ ինչ էլ որ կլինի, այն իրականացրել են երիտթուրքերը»: Շատ լավ, իսկ ովքե՞ր են այդ երիտթուրքերը: Հանրապետության հիմնադիրները բոլորն էլ երիտթուրքեր էին:

Հալիլ Բերքբայ (պատմաբան) – Թուրքիայի պետական եւ կիսապետական դիրքորոշման խնդիրը բավական դժվար է: 1915–1930 թվականներին կոտորածների մասին բոլորը գիտեին: Դրա համար էլ, երբ ուսումնասիրում ենք այդ ժամանակաշրջանի պատմագրությունը, երբեք չենք հանդիպում «այդպիսի բան չի եղել, դա սուտ է» արտահայտությանը: Պատճառն այն է, որ այս իրադարձությունները դեռեւս սերունդների հիշողությունների մեջ էին եւ բոլորն էլ գիտեին, թե ինչ է տեղի ունեցել: Կային նաեւ մարդիկ, ովքեր հպարտանում էին՝ ասելով. «Եթե մենք չսպանեինք, նրանք էին սպանելու»: 1926 թվականին *Los Angeles Examiner* թերթում տպագրվում է Աթաթուրքի հետ մի հարցազրույց: Այդ ժամանակ արդեն ավարտվել էր երիտթուրքական կուսակցության որոշ անդամների դատավարությունը: Պատասխանելով լրագրողի հարցին՝ Մուսթաֆա Քեմալն ասում է. «Այն մարդիկ, ում մենք այսօր դատապարտում ենք, նախկինում Օսմանյան կայսրության քրիստոնյա բնակչության նկատմամբ սարսափելի բռնությունների եւ կոտորածների հեղինակներն են»:

Այշե Հյուր (վերլուծաբան-հրապարակախոս) – 1914 թվականին հաստատված գրանցումների համաձայն՝ Օսմանյան կայսրությունում հայ համայնքին պատկանող 2538 եկեղեցի, 451 վանք եւ 2000 դպրոց կային: Աքսորից հետո հայկական գյուղերում եւ քաղաքներում բնակություն հաստատած մուսուլմանների առաջին գործը կենտրոնական ու գեղեցիկ եկեղեցիները մզկիթի վերածելն էր: Մնացածն էլ որպես պահեստ, կաթսայատուն է օգտագործվել: Խորհրդարանի ազգայնամոլ թեւի ներկայացուցիչ Ռըզա Նուրը 1921 թվականի մայիսի 25-ին Արեւելյան ռազմաճակատի հրամանատար Քազըմ Քարաբեքիրին ուղարկած նամակում ասում էր. «Եթե հաջողվի Անի քաղաքի հետքերը երկրագնդից վերացնել, դա Թուրքիայի համար մեծ ծառայություն կլինի»: Խոսքը միջնադարում հայոց թագավորության մայրաքաղաքի մասին էր: Քարաբեքիրը իր հուշերում գրել էր, որ Ռըզա Նուրի առաջարկը մերժել է, որովհետեւ Անիի մնացորդները Ստամբուլի

պարիսպների չափ տարածք էին զբաղեցնում եւ դժվար էր այդ տեսակ աշխատանք իրականացնելը:

Երիտթուրքական կուսակցությունը 1915 թվականի աքսորն իրականացնելիս ե՛լ լայն ժողովրդական զանգվածներին, ե՛լ օսմանյան պետության քաղաքական, վարչական ու զինվորական կադրերի մեծ մասին հանցակից էր դարձրել: Այսինքն՝ կար կոլեկտիվ իրականացված հանցանք: Երիտթուրքերի գաղափարախոսությունը հասել է մինչեւ մեր օրերը: Ահա այս շարունակականության, որը կարող ենք կոչել հանցակցություն, պատճառով, չնայած ավելի քան 90 տարի է անցել, բայց հնարավորություն չի ստեղծվում բացահայտել 1915 թվականի հայերի աքսորի (որն էլ կարող էք ցեղասպանություն որակել) իրականությունը:

Պատրաստեց Ռուբեն Մելքոնյանը

ԹՈՒՐՔԻԱՆ ԵՎ ԻՐ ՀԱՐԵՎԱՆՆԵՐԸ

Հայկ Գաբրիելյան

Դեռևս նախորդ տարվա աշնանը Թուրքիայի արտգործնախարար Ահմեթ Դավութօղլուն իրեն աշխարհի 100 մտածողների թվում ընդգրկած ամերիկյան Foreign Policy պարբերականին տված հարցազրույցի ժամանակ նշել էր. «Երբ 2003 թվականին ես՝ որպես վարչապետ Էրդողանի գլխավոր խորհրդական, առաջ քաշեցի «զրո խնդիր հարեւանների հետ» սկզբունքը, շատերը դա տիպիկ ուտոպիա էին համարում: Սակայն վերջին տարիները հոդս ցնդեցրին այդ մտքերը: Այսօր դա իրականություն է. ոչ ոք ճգնաժամ չի ակնկալում Թուրքիայի եւ նրա հարեւան երկրներից մեկնումեկի միջեւ»:

Սակայն այսօր Թուրքիան խնդիրներ ունի իր գրեթե բոլոր հարեւանների հետ, եւ ուշագրավն այն է, որ բոլոր դեպքերում էլ դրա նախաձեռնողի դերում հանդես է եկել հենց Թուրքիան, ինչը վկայում է նրա տարածաշրջանային եւ անգամ միջազգային մեծ հավակնությունների, ինչպես նաեւ կանխամտածված քայլերի մասին: Այս ամենն ամենեւին էլ զարմանալի չէ, եթե հիշում ենք Դավութօղլուի հետեւյալ հայտարարությունը. «Երբ մտածում ենք այն հոգեբանությամբ, թե շրջապատված ենք թշնամիներով, ապա, նախաձեռնությամբ հանդես գալու փոխարեն, առաջնորդվում ենք պաշտպանական ռեֆլեքսով: Երբ հասնենք մեր հարեւանների հետ զրո խնդիր մակարդակի, այդ ժամանակ արտաքին քաղաքականության վարման առումով վերին աստիճանի լայն մանևերելու դաշտ կստանանք»: Այլ կերպ ասած՝ «զրո խնդիր» հաջորդելու էր նեոսոսմանիզմը:

Իսրայել

Վարչապետ Էրդողանի գլխավորությամբ Թուրքիան շարունակում է զարգացնել արաբական աշխարհի առաջնորդ դառնալու գործընթացը, ինչի համար պետք է անպայմանորեն վատթարացնել Իսրայելի հետ իր հարաբերությունները՝ փոխարենը շահելով արաբական երկրների համակրանքը: Հենց դրան էր միտված նախորդ տարվա մայիսի 31-ին գրանցված «Ազատության նավատորմի» միջադեպը, երբ թուրքական

«Մավի Մարմարա» նավի վրա իսրայելցի հատուկջոկատայինները սպանեցին Թուրքիայի 9 քաղաքացիների: Երդողանը միջադեպի կապակցությամբ Իսրայելին անվանեց «ծովահեն»՝ ընդգծելով, որ դա իրեն օրինական հիմք էր տալիս այդ երկրին պատերազմ հայտարարելու համար, իսկ Դավութօղլուն դա որակեց որպես «թուրքական սեպտեմբերի 11»՝ միջազգային հանրության ուշադրությունը հրավիրելով այն բանի վրա, որ իր երկրի քաղաքացիները սպանվել են այլ երկրի կանոնավոր բանակի կողմից: Միջադեպից հետո թուրքական կողմն Իսրայելից շարունակ պահանջում է ներողություն խնդրել ու փոխհատուցում վճարել, ինչն էլ ավելի կբարձրացնի Թուրքիայի հեղինակությունն արաբական աշխարհի աչքում:

Սակայն Թուրքիայի ավելի քան մեկամյա հույսերը խորտակվեցին այս տարվա սեպտեմբերի սկզբին, երբ ՄԱԿ-ը հրապարակեց «Ազատության նավատորմի» միջադեպի վերաբերյալ իր 105 էջանոց զեկույցը, որով օրինական ճանաչվեց Քազայի հատվածի շրջափակումն Իսրայելի կողմից: Դրանով որոշակիորեն սասանվեց Թուրքիայի հեղինակությունը, սակայն նա հայտարարեց, որ Իսրայելի հետ հարաբերությունները դեռ կարող են կարգավորվել, եթե վերջինս ներողություն խնդրի, փոխհատուցում վճարի եւ վերացնի Քազայի շրջափակումը: Ի պատասխան՝ Իսրայելի փոխվարչապետ Մոշե Այալոնը հայտարարեց, որ եթե իրենք ներողություն խնդրեն, ապա դրանից հետո Երդողանը կդառնա Կենտրոնական Արեւելքի առաջնորդը, եւ որ անգամ դրանից հետո հանգիստ չի թողնի Իսրայելին:

Հարկ է նշել, որ եթե նախկինում Թուրքիան աջակցում էր մոտ 7 միլիոն բնակչություն ունեցող Իսրայելին եւ իր դեմ լարում մոտ 350 միլիոն բնակչություն ունեցող ավելի քան 20 արաբական երկրների, ապա վերջին շրջանում Թուրքիան գիտակցել է, որ իր համար ավելի ծեռնտու է հակառակ տարբերակը: Դրա համար էլ Երդողանը միայն վերջին շրջանում է հիշել, որ Իսրայելն ունի միջուկային ռումբ՝ ընդգծելով, որ Թուրքիան պատրաստ է Իսրայելի հետ պատերազմին: Հաշվի առնելով, որ Թուրքիան դեռեւս չի հրաժարվել արաբական աշխարհում իր դիրքերն ամրապնդելու քաղաքականությունից, ապա կարելի է կարծել, որ առաջիկայում շարունակելու է Իսրայելի հետ հարաբերությունների վատթարացման գործընթացը՝ այդ ընթացքում շարունակ հանդես գալով հակաիսրայելական հնչելու հայտարարություններով:

Կիպրոս. Հունաստան

Իսրայելի դեմ պայքարին զուգահեռ, Թուրքիան սկսեց պայքարել նաև Միջերկրական ծովի արեւելյան հատվածում իր քաղաքական ու ռազմական ներկայության ամրապնդման ուղղությամբ: Այն մեծ կարեւորություն է տալիս տվյալ շրջանին, որտեղ թուրքական նավատորմը խոշորներից մեկն է: Դեռեւս 2010 թվականի գարնանը հայտնի դարձավ, որ Թուրքիան պլանավորել է Միջերկրական ծովում ստեղծել «թուրքական խաղաղապահ ուժեր», որոնց առաջադրանքը Միջերկրածովյան ավազանում՝ Ջիբրալթարից մինչեւ Լիբանան, միջազգային ջրերում պարեկություն իրականացնելն է (ինչպես ԱՄՆ 6-րդ նավատորմը):

Ներկայումս Թուրքիան առաջ է քաշել «Բարբարոսա» պլանը (անվանվել է 16-րդ դարի թուրք ծովակալ Հայրեդդին Բարբարոսայի պատվին), որով նախատեսվում է Սեւ եւ Մարմարա ծովերում տեղակայված մի շարք ռազմանավերի փոխադրումը դեպի Միջերկրական եւ Էգեյան ծովեր: Սակայն Արեւելյան Միջերկրածովում իր ռազմական ներկայության ընդլայնման համար Թուրքիային պատրվակներ էին անհրաժեշտ, եւ Թուրքիան անմիջապես գտավ միանգամից երկուսը.

ա) Երբ Կիպրոսը մտադրություն հայտնեց իր եւ Իսրայելի բացառապես տնտեսական գոտում (ԲՏԳ) նավթի ու գազի որոնողական աշխատանքներ իրականացնելու մասին, Թուրքիան անմիջապես հայտարարեց, թե ԲՏԳ-ի սահմանների որոշման հարցը վերջնականապես հստակեցված չէ: Թուրքիան հայտարարեց, որ չի ճանաչում Իսրայելի եւ Լիբանանի հետ Կիպրոսի կնքած համաձայնագրերը, որոնք առնչվում են ԲՏԳ-ի սահմանների հստակեցմանը: Թուրքիան վստահեցնում էր, որ դրանով «խախտվում» են ինքնահռչակ Հյուսիսային Կիպրոսի թուրքական հանրապետության (ՀԿԹՀ) իրավունքները:

Թուրքական կողմը Կիպրոսին անգամ սպառնաց Արեւելյան Միջերկրածովում նավթի ու գազի որոնողական աշխատանքներ սկսելու դեպքում ռազմական պատասխան տալ: Սակայն երբ Կիպրոսն անտեսեց թուրքական սպառնալիքը եւ գնաց այդ քայլին, Թուրքիան, ռազմական պատասխանի փոխարեն, տվեց գազային պատասխան. ՀԿԹՀ-ի հետ կնքեց գազային համաձայնագիր եւ սկսեց գազի որոնողական աշխատանքներ անցկացնել, ինչի համար քննադատության արժանացավ Հունաստանի կողմից (վերջինս սեպտեմբերի 4-ին Երուսաղեմում ռազմական համագործակցության հուշագիր է ստորագրել Իսրայելի

հետ): Այս կապակցությամբ կիպրական մամուլը գրեց. «Թուրքիան հաշուն է, սակայն չի կծու»:

բ) Երկրորդ պատրվակը վերաբերում է նույն «Ազատության նավատորմի» միջադեպին: Երրորդանը հայտարարեց, որ Գազայի հատված մեկնող նավերին կուղեկցեն թուրքական ռազմանավերը, որոնք այսուհետ ավելի հաճախ նկատելի կլինեն Արեւելյան Միջերկրածովում: Իսկ Դավութօղլուն հայտարարեց, որ Թուրքիան այդ քայլին է գնում Արեւելյան Միջերկրածովում «ազատ նավարկության պաշտպանության համար»:

Այս ամենի արդյունքում թուրքական ռազմանավերն արդեն իսկ հայտնվել են Արեւելյան Միջերկրածովում եւ սկսել են խոչընդոտներ հարուցել տվյալ հատվածով երթեկող իսրայելական առետրանավերին: Այսպիսով, այս ամենն ի ցույց է դնում, որ Արեւելյան Միջերկրածովում խնդիրը ոչ թե գազն ու նավթն է, այլ Թուրքիայի ռազմաքաղաքական դիրքերի ուժեղացումը, ինչը պլանավորված էր նախապես:

Սիրիա

Սեպտեմբերի 19-ին Դավութօղլուն ամերիկյան The New York Times թերթին տված հարցազրույցի ժամանակ հայտարարեց, որ Թուրքիան Սիրիայի կողմից դավաճանված ու խաբված է զգում, քանի որ Սիրիայի նախագահ Բաշար Ալ-Ասադն իրենց շարունակ կեղծ խոստումներ է տվել՝ չիրագործելով 14 կետանոց «ճանապարհային քարտեզը»: Սեպտեմբերի 20-ին Նյու Յորքում տեղի ունեցած Երրորդան-Օբամա հանդիպման ժամանակ կողմերը պայմանավորվեցին Ասադի վրա քաղաքական ճնշումների մեծացման շուրջ: Արդեն հաջորդ օրն իսկ Երրորդանի հրահանգով՝ Թուրքիան դեպի Սիրիա ռազմական բեռներ փոխադրող ինքնաթիռների համար փակեց իր օդային տարածքը: Ի պատասխան՝ Սիրիան արգելեց ամեն տիպի թուրքական ապրանքների ներկրումը:

Սեպտեմբերի 26-ին CNN հեռուստաալիքին տված հարցազրույցի ժամանակ Երրորդանը հայտարարեց, որ Ասադի հանդեպ շատ համբերատար է գտնվել, սակայն նա արդեն լցրել է իր համբերության բաժակը: Ապա եզիպտական «Ալ-Ահրամ» թերթը գրեց, որ Ասադից Երրորդանի հիասթափվելու պատճառն ամենեւին էլ նրա կողմից ժողովրդավարական բարեփոխումների խափանումը չէ. «Յունիսին Երրորդանն Ասադին առաջարկել է Սիրիայում հակակառավարական ելույթների դադարեցման

հարցում իր աջակցությունը, եթե Ասադը սիրիական կառավարության մեջ 3-4 նախարարական պորտֆելներ հատկացնի Սիրիայում արգելված «Մուսուլման եղբայրներ» կազմակերպությանը: Սակայն Ասադը կտրուկ մերժել է Էրդողանի այդ առաջարկը՝ ընդգծելով, որ քաղաքական կուսակցության տեսքով իսլամիստների վերադարձը բացառվում է, քանի որ նրանց կրոնական բնույթը չի համապատասխանում Սիրիայի աշխարհիկ բնույթին»:

Հոկտեմբերի 7-ին Ասադը դժգոհեց, որ Թուրքիան միակողմանի պատժամիջոցներ է սահմանում Սիրիայի նկատմամբ, երբ անգամ ՄԱԿ-ը դա չի անում. «Իմ կարծիքով՝ ԱՄՆ-ը դեմ է Թուրքիայի եւ Սիրիայի միջեւ բարեկամությանը, իսկ ԱՆկարան վերածվել է Օբամայի խոսնակի: Թուրքիան զենք է մատակարարում սիրիացի ապստամբներին: Այն հանդես է գալիս «Մուսուլման եղբայրներ» կազմակերպության օգտին, որը Սիրիայի համար նույնն է, ինչ Թուրքիայի համար Քրդստանի աշխատավորական կուսակցությունը (PKK): Թուրքիան 30 տարի շարունակ նոր Սահմանադրություն չի ընդունել, փոխարենը Սիրիայից պահանջում է 3 անսլա ընթացքում ձեռնարկել լայնամասշտաբ ժողովրդավարական բարեփոխումներ»:

Նույն օրը Դավութօղլուն հայտարարեց, որ Թուրքիան պատրաստ է Սիրիայի հետ ամեն տիպի սցենարի՝ ներառյալ պատերազմը: Բացի այդ, այժմ Թուրքիան Ասադին ճնշելու համար կազմել է 4 կետից բաղկացած պլան: Խոսքը Սիրիայի դեմ կիրառվելիք քաղաքական, տնտեսական, ռազմական ու հոգեբանական պատժամիջոցների մասին է: Այսպիսով, մենք տեսնում ենք, որ Թուրքիան ներկայումս ձգտում է իշխանափոխություն իրականացնել Սիրիայում, քանի որ Ասադն իր ինքնուրույն քայլերով սկսել է ձեռք չտալ նրան: Թուրքիայի համար ավելի ցանկալի կլինի Ասադի փոխարինումը սուեննի իսլամիստներով, որոնք ավելի բարյացակամ տրամադրված կլինեն Թուրքիայի նկատմամբ, եւ որոնց վրա ավելի քիչ ազդեցություն կունենա շիա Իրանը:

Իրան

Սեպտեմբերի 14-ին Թուրքիան ու ԱՄՆ-ը ԱՆկարայում հուշագիր ստորագրեցին Թուրքիայի տարածքում ՆԱՏՕ ռադիոտեղորոշիչ կայանի (ՌՏԿ) տեղակայման մասին, որի որոշումը կայացվել էր դեռեւս նախորդ տարվա նոյեմբերին Լիսաբոնում տեղի ունեցած ՆԱՏՕ համաժողովում: ՌՏԿ-ն տեղակայվելու է Թուրքիայի Մալաթիա նահանգի Քյուրեջիք

վայրում՝ թուրք-իրանական սահմանից 540 կիլոմետր հեռավորության վրա: Թեև համաձայնագրում նշված չէ, որ դա ուղղված է Իրանի դեմ, սակայն բոլորի համար դա ակնհայտ է: Դրա համար էլ Իրանն ամենատարբեր մակարդակով սկսեց թուրքական կողմին զգուշացնել թուրք-իրանական հարաբերությունների համար այդ քայլի վնասակարության մասին. «Թուրքիան սխալ քաղաքականություն է վարում Իրանի հանդեպ եւ շարժվում ԱՄՆ գծած ուղիով: Այդ ՌՏԿ-ն ուղղված է Իրանի ու Սիրիայի դեմ եւ ծառայելու է Իսրայելի պաշտպանությանը: Թուրք-իսրայելական լարվածությունն էլ ուղղակի բեմականացում է, Թուրքիան ու Իսրայելը կուլիսների հետեւում շարունակում են բանակցել միմյանց հետ: ՌՏԿ տեղակայման նպատակն Իրանի հրթիռային հզորության ճնշումն է, քանի որ հակառակ դեպքում Թուրքիան կարող էր դա տեղակայել իր արեւմտյան եւ ոչ թե արեւելյան հատվածում»:

Սեպտեմբերի վերջին երդողանը փորձեց հանգստացնել իրանական կողմին. «Առաջին հերթին ցանկանում են ընդգծել, որ Թուրքիայում ՌՏԿ տեղակայումը ՆԱՏՕ նախագիծ է: Այդ պայմանագրում նշված չէ կոնկրետ երկրի մասին: Թուրքիան ինքն է ընդունում իր տարածքին առնչվող ցանկացած որոշում: Ես բաց հայտարարում եմ, որ մենք երբեք չենք թույլատրի, որ մեր տարածքից որեւէ հարձակում ձեռնարկվի Իրանի վրա, քանի դեռ Թուրքիայի համար վտանգ չի առաջացել»:

Թուրքական կողմն ընդգծում էր, որ Քյուրեջիքի ՌՏԿ-ից ստացված տվյալները չեն փոխանցվելու Իսրայելին՝ որպես ՆԱՏՕ անդամ չհանդիսացող երկրի: Սա նախորդ տարվա Լիսաբոնյան գագաթաժողովում Թուրքիայի ներկայացրած 3 նախապայմաններից մեկն էր: Սակայն The New York Times-ը գրեց, որ Քյուրեջիքի ՌՏԿ-ից ստացված տվյալներն ԱՄՆ-ը փոխանցելու է Իսրայելին: Ըստ թերթի՝ ՌՏԿ տեղակայումը վերջին 20 տարիներին Վաշինգտոնի եւ Անկարայի միջեւ ռազմական համագործակցության շրջանակներում արված առավել նշանակալից նախագիծն է, եւ ամենանշանակալից քայլը՝ սկսած 2003 թվականի իրաքյան պատերազմից:

Թուրք փորձագետ ու ընդդիմադիր պատգամավոր Սինան Օղանը ՌՏԿ-ի կապակցությամբ նշել է. «Թուրքական կառավարությունը ցանկանում է ստեղծել Իսրայելի հետ հարաբերությունների վատթարացման տեսիլք, սակայն դա չի համապատասխանում նրա գործունեությանը: ՌՏԿ տեղակայումն ի ցույց է դնում Իսրայելի հետ լարվածության քաղաքականության կեղծ լինելը: Աշխարհագրությանը տեղյակ մարդիկ գիտեն, որ այդ համակարգի տեղակայման նպատակն Իսրայելին պաշտպանելն է,

քանի որ Իրանից արձակված հրթիռն ի վիճակի չէ հասնել Եվրոպա: Աշխարհագրական տեսանկյունից Մալաթիան ամենահարմար կետն է Իսրայելի եւ Իրանի միջեւ: ՌՏԿ-ն ոչ թե պաշտպանական, այլ, ընդհակառակը, հարձակման միջոց է: Այն կարող է թուրքիայի եւ Իրանի միջեւ պատերազմի պատճառ դառնալ»:

Պետք է նշել, որ թուրք-իրանական հարաբերությունների վրա բացասաբար են անդրադառնում նաեւ Սիրիայի վերաբերյալ երկու երկրների տարբեր մոտեցումները: Իրանական կողմը թուրքիային բազմիցս հայտարարել է, որ եթե նրա գործողությունների պատճառով ստիպված լինի ընտրություն կատարել Սիրիայի ու թուրքիայի միջեւ, ապա անպայմանորեն ընտրելու է արաբական երկիրը: Իրանը թուրքիային նաեւ զգուշացրել է, որ դեմ է Սիրիայում ՆԱՏՕ ռազմական միջամտությանը, ինչի համար կարող է օգտագործվել նրա տարածքը:

Այսպիսով, թուրք-իրանական հարաբերություններն էլ ավելի սրվելու միտում ունեն` հաշվի առնելով Քյուրեջիքի ՌՏԿ-ի եւ Սիրիայի շուրջ հետագա զարգացումները: Թուրքիան շարունակելու է տարածաշրջանում ու արաբական աշխարհում Իրանի ազդեցության նվազեցմանն ուղղված քաղաքականությունը:

Իրաք

Այն բանից հետո, ինչ PKK-ն կտրուկ ակտիվացավ թուրքիայում, թուրքական ավիացիան օգոստոսի 17-ից սկսեց հարվածներ հասցնել Յյուսիսային Իրաքում գտնվող նրա ճամբարներին: Սա հարուցեց Իրաքի ղեկավարության դժգոհությունը, որը բողոքի նոտա հղեց թուրքիային: Սակայն Դավութօղլուն հայտարարեց, որ իրենք չեն հանդուրժի, որ PKK-ն Իրաքից սպառնա թուրքիային, իսկ Էրդողանը հայտարարեց, որ Իրաքը պարտավոր է մաքրել այդ տարածքն ահաբեկիչներից, եւ եթե Իրաքը դա չանի, ապա նրա փոխարեն դա կանի թուրքիան, եւ Իրաքը կզղջա դրա համար:

Յուսուբեյի 5-ին թուրքիայի խորհրդարանը մեկ տարով երկարածոց անդրսահմանային օպերացիաներ անցկացնելու ժամկետը, որը սպառվում էր հոկտեմբերի 17-ին: 1950 թվականից ի վեր` դա թուրքական խորհրդարանի 33-րդ նմանատիպ որոշումն էր, որով թուրքական բանակի առջեւ «կանաչ լույս» վառվեց Յյուսիսային Իրաք ներխուժելու համար, ինչը կարող է տեղի ունենալ ամեն պահի: Անգամ նշվում է, որ թուրքիան այնտեղ ներխուժելու է միանգամից 7 կետից: Թուրքիան

ներկայումս ցանկանում է նաև երկու ռազմական կառուցել Յուսիսային Իրաքում՝ PKK-ի զինյալների հոսքի դեմն առնելու համար:

Հատկանշականն այն է, որ Թուրքիային հաջողվեց ԱՄՆ-ի հետ պայմանավորվածության հանգել Predator անօդաչու հետախուզական ինքնաթիռների տեղափոխման շուրջ: Ըստ դրա՝ Իրաքից ամերիկյան զորքերի դուրսբերումից հետո Predator-ները տեղափոխվելու են Թուրքիա, տեղակայվելու են Ինջիրլիքի ամերիկյան ռազմականում եւ գործածվելու են PKK-ի դեմ պայքարում: Սրանով Թուրքիան փոխհատուցում է Իսրայելի հետ հարաբերությունների վատթարացումից իր կրած թերեւս ամենամեծ վնասը: Խոսքը ռազմական ոլորտում թուրք-իսրայելական համագործակցության եւ, մասնավորապես, Heron անօդաչու թռչող սարքերի մասին է, որոնք Թուրքիան կիրառում է PKK-ի դեմ եւ իր խողովակաշարերի պաշտպանության համար:

Ադրբեջան

Սեպտեմբերի 19-ին Ադրբեջանում Թուրքիայի դեսպան Յուլուսի Քըլըչը ադրբեջանական կողմից պահանջեց վերանայել Իսրայելի հետ իր հարաբերությունները՝ ընդգծելով, որ Ադրբեջանի պատճառով Թուրքիան 18 տարի շարունակ փակ է պահում հայ-թուրքական սահմանը, եւ որ Թուրքիայի խնդիրը պետք է դառնա նաև Ադրբեջանի խնդիրը: Սակայն ներկայումս ողջ մուսուլմանական աշխարհում Իսրայելի հետ ամենաջերմ հարաբերություններն ունեցող Ադրբեջանն անարձագանք թողեց դա:

Ուշագրավ է, որ ընդամենը 5 օր անց Թուրքիայի Նախարարների խորհուրդը խորհրդարանի օրակարգ վերադարձրեց օգոստոսի 22-ին անվավեր ճանաչված հայ-թուրքական արձանագրությունները: Բնականաբար, սա չի կարող չանհանգստացնել Ադրբեջանին: Այս կապակցությամբ Բաքվի «Ձերկալո» թերթը գրեց. «Մինչ ցյուրիխյան արձանագրությունների ստորագրումը, Անկարայի ու Բաքվի միջեւ զոյություն ուներ գաղտնի համաձայնագիր, ըստ որի՝ կողմերը «չէին նկատում» խնդրահարույց հարցերի վերաբերյալ միմյանց դիրքորոշումները: Թուրքիան «չէր նկատել» Ադրբեջանի կողմից ՅԿԹՀ-ի չճանաչումը, իսկ Բաքուն իր հերթին «չնկատելու է տվել» Թուրքիայի կողմից Կոստվոյի անկախության ճանաչումը, ինչը հակասում է Ադրբեջանի շահերին:

Իրավիճակը, սակայն, կտրուկ փոխվեց հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորման գործընթացի գործարկումից հետո: Ադրբե-

ջանը հրապարակավ օգտագործեց բոլոր հնարավոր ճնշակները՝ Անկարային հաշտեցման գործընթացից հետ պահելու համար: Ամենաբարձր մակարդակով հայտարարվեց, որ եթե Անկարայի ու Երեւանի միջեւ երկխոսությունը հաջողությամբ ավարտվի, ապա Ադրբեջանը կարող է վերանայել Թուրքիայի հետ հարաբերությունների բնույթը: Մինչդեռ այժմ առաջին անգամ այդպիսի հայտարարությամբ հանդես է գալիս թուրքական կողմը»: Իսկ Բաքվի «Պոլիգոն» թերթը, վկայակոչելով իր թուրքական աղբյուրներին, գրեց, որ Էրդողանը որոշել է աջակցել ադրբեջանական ընդդիմությանը, քանի որ ցանկանում է Բաքվում տեսնել իր հանդեպ առավել բարյացակամ տրամադրված ռեժիմ՝ սեփական հավակնություններն առաջ տանելու համար:

Ադրբեջանցի քաղաքագետ Առասթուն Օրուջլուն նկատել է. «Պաշտոնական Բաքուն արտաքին քաղաքական առաջնահերթություններ չունի, ինչն էլ լուրջ բարդություններ է առաջացնում: Այսօր քաղաքականությունից այնքան էլ չհասկացող մարդու համար ակնհայտ է, որ անհնար է միաժամանակ լավ հարաբերություններ ունենալ Իրանի եւ ԱՄՆ-ի, Թուրքիայի եւ Ռուսաստանի, Իրանի եւ Իսրայելի, Թուրքիայի եւ Իսրայելի հետ: Այսօր անհնար է գտնել գեթ մեկ երկիր, որին կարելի լինի համարձակորեն անվանել Ադրբեջանի դաշնակից: Եթե պաշտոնական Բաքվի այդ քաղաքականությունը հանգեցրել է անգամ եղբայրական Թուրքիայի հետ բարդությունների առաջացմանը, ապա Ռուսաստանի, Եվրոպայի եւ ԱՄՆ-ի մասին կարելի է ընդհանրապես չխոսել»:

Ռուսաստան

Օգոստոսի վերջին Թուրքիայի էներգետիկայի նախարար Թաներ Յըլդըզը վերջնագիր ներկայացրեց Ռուսաստանին՝ Թուրքիային հատկացվող գազի գինը նվազեցնելու վերաբերյալ: Ըստ Յըլդըզի՝ ռուսական «Գազպրոմ»-ը վերջին 29 ամիսների ընթացքում 39 տոկոսով բարձրացրել է գազի գինը: Սակայն ռուսական կողմը չարձագանքեց դրան, ինչից հետո Թուրքիան հայտարարեց, որ չի երկարաձգում դեռեւս 25 տարի առաջ կնքված գազային համաձայնագրի ժամկետը, որը սպառվում էր այս տարեվերջին: Ըստ դրա՝ Ռուսաստանը Արեւմտյան գազատարով (Ուկրաինա, Ռումինիա, Բուլղարիա) տարեկան 6 միլիարդ խորանարդ մետր գազ էր հատկացնում Թուրքիային: Ընդհանուր առմամբ, Թուրքիայի սպառած գազի 64 տոկոսը բաժին է ընկնում Ռուսաստանին, որն Արեւմուտքի համար առաջնահերթ համարվող

«Նաբուկո» գազատարի մրցակից հանդիսացող «Յարավային հոսք» գազատարի նախագծի իրագործման հարցում կախվածության մեջ է թուրքիայից:

Փորձագետներն անմիջապես նշեցին, որ դրանով «Գազպրոմ»-ը կորցրեց թուրքիայի 20 տոկոսը՝ 2.7 միլիարդ դոլար: Բացի այդ, թուրքիայի այդ քայլը Ռուսաստանին դնում է Ուկրաինայից տարանցիկ կախվածության մեջ, իսկ Ռումինիային ու Բուլղարիային (մասամբ նաև Ուկրաինային) զրկում ռուսական գազի տարանցումից: Յըլդըզի կարծիքով՝ թուրքիան ժամանակին 3-4 գազային համաձայնագիր է կնքել Ռուսաստանի հետ, եւ ներկայումս դրանցից մեկի ժամկետի չերկարաձգելը մեծ ազդեցություն չի ունենա երկրի ընդհանուր վիճակի վրա, քանի որ թուրքիան շարունակում է ռուսական գազ ներկրել «Երկնագույն հոսք» գազատարով:

Ռուս վերլուծաբանները կարծում են, որ պաշտոնական Անկարան շատ հարմար ժամանակ է ընտրել ռուսական «Գազպրոմ»-ին հարված հասցնելու համար՝ հաշվի առնելով ոչ վաղ անցյալում «Գազպրոմ»-ի եվրոպական դուստր ընկերություններում Եվրահանձնաժողովի իրականացրած ստուգումները: Նրանք կարծում են, որ թուրքիան օգնում է ԵՄ-ին ռուսական գազային մենատիրության թուլացման հարցում, եւ որ Եվրահանձնաժողովի իրականացրած ստուգումների ու թուրքական գազային դեմարշի ժամկետների համընկնումը պատահական չէր:

Ամփոփում

Այսպիսով, մենք ականատեսն ենք դառնում արտաքին քաղաքական ոլորտում թուրքիայի աննախադեպ ակտիվության, ինչը համապատասխանում է նեոսոսանիզմի ոգուն: Ներկայումս կարծիքներ են շրջանառվում, թե թուրքիայի որդեգրած «զրո խնդիր հարեւանների հետ» սկզբունքը տապալվել է, եւ թուրքիան թուլացած է դուրս գալիս «Արաբական գարունից»՝ ավելացնելով իր հակառակորդների թիվը. սակայն դա այդքան էլ այդպես չէ: Հոկտեմբերի 17-ին Դավութօղլուն հայտարարեց, որ «զրո խնդիր հարեւանների հետ» քաղաքականությունը չի ավարտվել, այն շարունակվում է, եւ որ թուրքիան ներկայումս խնդիր ունի միայն Սիրիայի հետ, իսկ մնացած հարեւանների հետ գտնվում է լավ հարաբերությունների մեջ:

Ներկայումս թուրքիայի դիրքերն ու ազդեցությունն ավելի են ամրագրվել «Արաբական գարուն» վերապրած երկրներում եւ, մասնա-

վորապես, Եգիպտոսում ու Լիբիայում: Երդողանը մեծ ընդունելության արժանացավ Եգիպտոսում եւ կնքեց մի շարք պայմանագրեր, մինչդեռ չպետք է մոռանալ, որ Եգիպտոսի նախկին նախագահ Յոսնի Մուբարաքն ամենեւին չէր սիրում Թուրքիային՝ վերջինիս դիտարկելով որպես մրցակից իսլամական աշխարհում: Լիբիայում նույնպես ակնհայտ է Թուրքիայի հաջողությունը. Լիբիայի Ազգային անցումային խորհրդի առաջնորդ Մուսթաֆա Աբդուլջելիլը պատմական իրադարձություն է որակել Երդողանի լիբիական այցը՝ ընդգծելով, որ Երդողանն ու թուրք ժողովուրդն իսլամական աշխարհի առաջնորդներն են: Արեւելյան Միջերկրածովում արդեն իսկ տեսանելի են Թուրքիայի ձեռքբերումները: Գազայում պատրաստ են Երդողանին դիմավորել աստծու նման: ԱՄՆ նախկին պետքարտուղար, միջազգային հարաբերությունների փորձագետ Յեննի Քիսինջերի կարծիքով՝ Թուրքիան լցնելու է այն վակուումը, որն առաջանալու է Իրաքից եւ անգամ Աֆղանստանից ԱՄՆ հեռանալուց հետո:

Այսօր բանը հասել է նրան, որ Թուրքիան 7 կետանոց վերջնագիր է ներկայացնում ԵՄ-ին՝ սպառնալով սառեցնել նրա հետ իր հարաբերությունները, եթե կիպրական հարցը լուծում չստանա, նախքան 2012 թվականին Կիպրոսի կողմից ԵՄ նախագահության ստանձնումը: Թուրքիայի հնչեղ հավակնությունների մասին է վկայում նաեւ այն, որ ներկայումս այն բարձրաձայնում է թուրքերենը ՄԱԿ 6 պաշտոնական լեզուների շարքում ներառելու եւ ՄԱԿ ԱԽ կառուցվածքը փոխելու անհրաժեշտության մասին՝ գտնելով, որ սխալ է, երբ նրա 5 մշտական անդամ երկրները տնօրինում են մնացյալ 188 երկրների ճակատագիրը:

ՏԱՐԱԾԱՇՐՁԱՆԱՅԻՆ ԷՆԵՐԳԵՏԻԿ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ Սեւակ Սարուխանյան

Վերջին շրջանում ակտիվացել են գործընթացները տարածաշրջանային էներգետիկ նախագծերի իրականացման ոլորտում՝ հատկապես Տրանսկասպյան գազատարի կառուցման վերաբերյալ բանակցությունների եւ ռուս-թուրքական էներգետիկ հարցերում առաջացած խոր տարածայնությունների ուղղությամբ:

ԵՄ-ն ընդդեմ «Գազպրոմի». Տրանսկասպյան գազատարը

Սեպտեմբերի վերջին օրերին Եվրոպայում բնական գազի մատակարարման մի քանի խոշոր ընկերությունների գրասենյակներում անսպասելիորեն ստուգումներ սկսվեցին, որոնք, համաձայն Եվրամիության բարձրագույն կառավարման մարմնի տարածած հաղորդագրության, իրականացվել են Եվրոպական հանձնաժողովի որոշմամբ: Ստուգումներին մասնակցել են մի քանի եվրոպական երկրների անվտանգության մարմինների ներկայացուցիչներ, որոնց նպատակն է եղել պարզել ստուգվող ընկերությունների կողմից մենաշնորհային դիրքի օգտագործման եւ հնարավոր կոռուպցիոն գործերի բացահայտումը: Չնայած նախնական տվյալներով ստուգումներն անցկացվել են Եվրոպական 8 ընկերություններում, դրանց փաստը հաստատել են այդ ընկերություններից ընդամենը մի քանիսը. գերմանական RWE կոնցեռնի չեխական մասնաճյուղը, գերմանական հսկա E.On Ruhrgas-ը եւ լեհական PGNiG ընկերությունը: Այս ստուգումները կարելի էր համարել զուտ Եվրոպական գործ, եթե ստուգվող ընկերությունները չլիներին ռուսական «Գազպրոմի» հիմնական եվրոպական գործընկերները, որոնք զբաղվում են ռուսական գազը ԵՄ անդամ երկրներում վաճառելով:

Հատկանշական է, որ Եվրոպական ընկերությունների ստուգումներից հետո Եվրոպական իրավապահ մարմինների ներկայացուցիչներն այցելեցին Բեռլինում տեղակայված «Gazprom Germania» ընկերության գրասենյակ եւ փորձեցին բացահայտել բնական գազի առքուվաճառքի մասին ընկերության կնքած պայմանագրերի թափանցիկությունն ու համապատասխանությունը Եվրոպական օրենսդրությանը: Կատարված

խուզարկումներից հետո եվրոպական մի շարք վերլուծաբաններ կարծիք հայտնեցին, որ ստուգումների հիմնական նպատակը ռուսական «Գազպրոմի» վրա ճնշում գործադրելն է: Ընկերությունը տարեվերջին նոր պայմանագրեր է կնքելու եվրոպական ընկերությունների հետ գազի մատակարարման եւ դրա գնի վերաբերյալ, եւ պաշտոնական Բրյուսելը փորձում է ստիպել ռուսական ընկերությանը՝ իջեցնել բնական գազի գինը:

Ստուգումների մեկ այլ նպատակ կարելի է համարել այն, որ ԵՄ-ը փորձում է խափանել Մոսկվայի՝ Արեւելյան եւ Կենտրոնական Եվրոպայի գազային ընկերությունների կլանման ծրագրերը, ինչի արդյունքում ռուսական «Գազպրոմը» կարող է դառնալ ոչ միայն դեպի Եվրոպա բնական գազի մատակարարը, այլ նաեւ այդ գազի բաշխումն ապահովողը տարածաշրջանում: Նման հեռանկարը մեծ վտանգ է ներկայացնում ԵՄ-ի համար, քանի որ ռուսական ընկերության կողմից եվրոպական ընկերությունների կլանման արդյունքում Մոսկվան կարող է վերահսկողության տակ առնել Արեւելյան եւ Կենտրոնական Եվրոպայի էներգետիկ ընկերությունները եւ անմիջականորեն ազդել ԵՄ ներքին եւ արտաքին էներգետիկ քաղաքականության վրա: Իսկ ազդեցությունը հիմնականում ուղղված կլինի Կենտրոնական Ասիայից Ռուսաստանի տարածքը շրջանցող եւ դեպի Եվրոպա գազի ներկրումն ապահովող Տրանսկասպյան եւ «Նաբուկո» գազատարների կառուցման եվրոպական փորձերը խափանելուն:

Սա կարելուր խնդիր է ԵՄ-ի համար, քանի որ Բրյուսելն ակտիվացրել է Տրանսկասպյան գազատարի կառուցման վերաբերյալ համաձայնության ձեռքբերման փորձերը: Դեռեւս 2011-ի մարտին թուրքմենական կառավարությունը հաստատել էր իր մասնակցությունը գազատարի կառուցման նախագծին, ինչի մասին Deutsche Welle-ին հայտարարել էր «Նաբուկո» կոնսորցիումի գործադիր նախագահ Ռ.Միտչեկը: Նույն հայտարարության մեջ նա նշել էր, որ նախագծին Թուրքմենստանի միանալու համար հարեւան երկրների համաձայնությունն ստանալու անհրաժեշտությունն չկա. «Տրանսկասպյան գազատարի կառուցման համար անհրաժեշտ է ձեռք բերել համաձայնություն միայն Ադրբեջանի եւ Թուրքմենստանի միջեւ. մնացածն ընդամենը շահարկումներ են»:

Թուրքմենստանից հետո ԵՄ-ն ակտիվացրեց բանակցությունները նաեւ Ղազախստանի հետ Տրանսկասպյան գազատարի կառուցման հարցի վերաբերյալ: Հոկտեմբերի 3-ին, ռուսական «Գազպրոմի» եվրոպական գործընկերների եւ ընկերության ներկայացուցչության գրասենյակներում կատարված ստուգումների ֆոնին, Աստանայում անցկացվող

KAZENERGY համաժողովի ժամանակ ԵՄ էներգետիկ հարցերով կոմիսար Գ.Օտինգերը պաշտոնապես հրավիրեց Ղազախստանին միանալ Տրանսկասպյան գազատարի կառուցման նախագծին, որի շնորհիվ Ղազախստանը կարող է բնական գազ արտահանել Եվրոպա՝ շրջանցելով ռուսական տարածքը եւ «Գազպրոմի» միջնորդությունը: Գ.Օտինգերը, մասնավորապես, նշեց. «Շատ քիչ մարդ գիտի, թե ինչքան կարելու է այս նախագիծը ԵՄ-ի համար, եւ որ սա առաջին դեպքն է, երբ Միությունն առաջարկում է կնքել լիարժեք միջազգային պայմանագիր ենթակառուցվածքային նախագծի իրականացման համար»: Նշենք, որ չնայած պաշտոնական Աստանան միանշանակ դրական պատասխան չտվեց ԵՄ հանձնակատարի առաջարկին, սակայն պետական եւ խոշորագույն «Ղազմունայգազ» ընկերության փոխնախագահը հայտարարեց, որ ընկերությունը դեմ չէ Ղազախստանի միացմանը գազատարին:

ԵՄ ակտիվացումը լուրջ վտանգ է ներկայացնում Մոսկվայի համար. սա են վկայում ռուսական պաշտոնատար անձանց բազմաթիվ հայտարարությունները Տրանսկասպյան գազատարի կառուցման վերաբերյալ: ԵՄ-ում էներգետիկ ընկերությունների ստուգումն ու Ղազախստանի՝ Տրանսկասպյան գազատարի նախագծին միանալուն ուղղված առաջարկություններն անմիջապես արժանացան ՌԴ ԱԳՆ բացասական գնահատականներին: Սակայն անսպասելիորեն Տրանսկասպյան գազատարը դարձավ Ռուսաստանի Դաշնության նախագահ Դ.Մեդվեդեւի՝ հոկտեմբերի 14-ին ՌԴ Անվտանգության խորհրդում ունեցած ելույթի հիմնական թեման: Ռուսաստանի նախագահը, մասնավորապես, նշեց. «Գազատարի կառուցումը շատ լուրջ խնդիր է, որն անմիջականորեն կապված է Կասպից ծովի իրավական կարգավիճակի հետ եւ *պահանջում է մերձծովյան բոլոր երկրների համաձայնությունը*»: Ռուսաստանի նախագահի այս հայտարարությունը մատնանշում է Կասպիցի հարցով Մոսկվայի պաշտոնական դիրքորոշման կտրուկ փոփոխություն. եթե նախկինում Մոսկվան քննադատում էր Թեհրանին, որ վերջինս խառնվում է Կասպիցին հարակից պետությունների երկկողմանի նախագծերին, եւ որ եթե երկու պետություն չունեն սահմանային հարց, ապա կարող են ինքնուրույն եւ անկախ քննարկել երկկողմանի հարաբերությունները, ապա Դ.Մեդվեդեւի հայտարարությունից հետո Մոսկվան, փաստորեն, սկսում է կիսել հենց Թեհրանի մոտեցումը: Այն է՝ չի կարող լինել նախագիծ, որը չհամաձայնեցվի Կասպիցին հարակից բոլոր երկրների հետ:

Միեւնույն ժամանակ, հարկ է նշել, որ Ռուսաստանի կառչելը Կասպիցի իրավական կարգավիճակից կարող է խոսել այն մասին, որ Մոսկվան մասամբ կորցրել է Աստանային եւ Ազգաբաղին Տրանսկասպյան

գազատարի կառուցումից հետ պահելու լծակները: Սա բավական հետաքրքիր իրողություն է ՌԴ վարչապետ Վ.Պուտինի՝ Ղազախստանի մասնակցությամբ նոր Եվրասիական միություն ստեղծելու մասին հողվածից հետո:

Ինչեւէ, արդեն իսկ պարզ է, որ ԵՄ ներքաշվածությունը Կենտրոնական Ասիայի էներգետիկ գործերում Մոսկվան դիտում է որպես սպառնալիք սեփական շահերին, իսկ Տրանսկասպյան գազատարի կառուցումը, որը թուրքմենական եւ/կամ ղազախական գազի հանքավայրերը կմիացնի Բաքվին եւ ապագա «Նաբուկո» գազատարին, որպես իրականացման մեծ շանսեր ունեցող նախագիծ: Սա անմիջականորեն ազդելու է Ռուսաստանի հարավկովկասյան քաղաքականության վրա եւ կարող է նաեւ բացասաբար անդրադառնալ ռուս-ադրբեջանական հարաբերություններին, քանի որ հենց Ադրբեջանն է փորձում դառնալ Կենտրոնական Ասիայից բնական գազը ԵՄ արտահանելու ռուսական ճանապարհի այլընտրանք: Հնարավոր ռուս-ադրբեջանական էներգետիկ հակասություններն անմիջականորեն կապված են նաեւ ռուս-թուրքական հարաբերությունների հետ, որոնք էներգետիկ ոլորտում լուրջ հետընթաց են ապրում:

Ռուս-թուրքական էներգետիկ հակասությունները

Մոսկվայի համար, հավանաբար, անսպասելիորեն ԵՄ-ում ռուսական գազի դեմ սկսված արշավին միացավ նաեւ Թուրքիան: Սեպտեմբերի 29-ին Թուրքիայի էներգետիկայի նախարար Թ.Յըլդըզը «Բուգյուն» թերթին տված հարցազրույցում հայտարարեց, որ եկող տարվանից թուրքական պետական խոշորագույն «Բոթաշ» ընկերությունը ռուսական գազ չի գնի, եթե «Գազպրոմը» «զգալիորեն չիջեցնի Թուրքիային վաճառվող բնական գազի գինը»: Ընդ որում՝ թուրք նախարարի հայտարարության տոնը խիստ սուր էր եւ կոշտ: Նա նշեց, որ եթե անգամ ռուսները գինն իջեցնեն, դրանից միանգամից չի բխելու, թե թուրքերը գազը կգնեն: Անկարային, ինչպես նշեց նախարարը, հետաքրքրում են ռուսական նոր առաջարկները, որոնք կարող են քննարկվել, ընդունվել կամ մերժվել: Ինչպես նշեցին մի քանի ռուս վերլուծաբաններ, թուրք նախարարի հայտարարությունը «նման է բլեֆի», որի նպատակն է ստիպել Մոսկվային իջեցնել Թուրքիային մատակարարվող գազի գինը: Սակայն հոկտեմբերի 1-ին թուրք նախարարը հայտարարեց որպես պաշտոնական դիրքորոշում. 2012-ից Թուրքիան այլևս չի գնի Ուկրաինայի, Մոլդովայի, Ռումինիայի եւ Բուլղարիայի տարածքով («արեւմտյան միջանցք») 1986-ից ներկրվող ռուսական գազը, եւ եթե Մոսկվան ուզում է շարունակել այն վաճառել,

ապա պարտավոր է փնտրել նոր մասնավոր գործընկերներ թուրքիայում, քանի որ պետական «Բոթաշն» այլևս ռուսական «Գազպրոմի» հետ այս գազի գնման մասին պայմանագիր չի ստորագրի: Որ թուրքական դիրքորոշումը պարզապես բլեֆ չէ, ապացուցվեց այն բանից հետո, երբ գազի գնման հարցերի քննարկման նպատակով հեռախոսազրույց տեղի ունեցավ թուրքիայի եւ Ռուսաստանի վարչապետեր Ռ.Էրդողանի եւ Վ.Պուտինի միջև:

ՌԴ վարչապետի մամուլի քարտուղար Դ.Պեսկովը հեռախոսազրույցում հաստատել է, որ թուրքական «Բոթաշն» հրաժարվել է գնել ռուսական գազը. «քննարկել են... թուրքիային ռուսական գազի մատակարարման շարունակման հեռանկարները՝ հաշվի առնելով, որ թուրքական ընկերություններից մեկը հրաժարվել է երկարաձգել այդ մասին պայմանագրի ժամկետը»: Թե ինչ թուրքական մասնավոր ընկերություն կփոխարինի «Բոթաշին» եւ կփոխարինի արդյոք (թուրքական գազատարները պատկանում են «Բոթաշին», եւ մասնավոր ընկերությունների համար բարդ է դրանցից օգտվելը)՝ դեռեւս բաց հարց է: Սակայն ակնհայտ է, որ թուրքիան ուղղակիորեն գնում է ռուսական գազի ներկրման ծավալների կրճատման ուղղությամբ, ամենայն հավանականությամբ, սպասելով ադրբեջանական գազի ներկրման ծավալների կտրուկ ավելացմանը: Խոսքն, իհարկե, ռուսական գազից ընդհանրապես հրաժարվելու մասին չէ. տարեկան 18 մլրդ խոր. մ ռուսական բնական գազից ընդամենը 6 միլիարդն է թուրքիա ներկրվում «Արեւմտյան միջանցքով», մնացածի ներկրումն իրականացվում է «Երկնագույն հոսքով»: Սակայն թուրքական միտումը՝ փոխարինել ռուսական գազն ադրբեջանականով, արդեն իսկ ակնհայտ է:

Տնտեսական տերմիններով թուրքերի հրաժարումը ռուսական գազից դժվար է բացատրել, քանի որ «Գազպրոմը» Հայաստանից հետո ամենաէժան գնով գազը վաճառում է թուրքիային՝ 1000 խոր. մ-ի դիմաց ստանալով \$250, որն անհամեմատ ավելի էժան է Եվրոպային վաճառվող ռուսական գազի գնից: Անգամ ավելի էժան է թուրքիային վաճառվող ադրբեջանական գազից, որի պայմանագրային արժեքը 2011-ի համար կազմում է \$280 1000 խոր. մ-ի համար: Սակայն, եթե Անկարայի դիրքորոշման քննարկումն իրականացվի Եվրոպայում ռուսական գազի ներկրման դեմ սկսված արշավի եւ Տրանսկասպյան գազատարի կառուցման գործում նկատելի առաջընթացի հետ փոխկապակցված, ապա թուրքական մոտեցումն ավելի հասկանալի կարող է դառնալ: Անկարան գիտակցում է, որ «Նաբուկոյի» եւ Տրանսկասպյան գազատարի կառուցման արդյունքում ինքը կդառնա տարածաշրջանային էներգակիրների

տարանցման խոշոր կենտրոն, կամրապնդի սեփական դիրքերն Ադրբեյջանի, Կենտրոնական Ասիայի եւ Եվրոպայի էներգետիկ ոլորտներում: Բոլոր այս տեղերում Անկարայի հիմնական մրցակիցը հենց Ռուսաստանն է: Վերջին տարիների ռուս-թուրքական հարաբերությունների բարձր որակը պայմանավորված էր նաեւ նրանով, որ Կասպիական էներգակիրների՝ Ռուսաստանը շրջանցող եւ Թուրքիայի տարածքով անցնող խողովակաշարերի նախագծերը սառեցված էին, ինչի արդյունքում նախկին ռուս-թուրքական էներգետիկ հակասությունները մղվել էին երկրորդ պլան: Այսօր, երբ այդ նախագծերը վերակենդանանում են, Անկարայի եւ Մոսկվայի տարածայնությունները նորից ջրի երես են ելնում:

Ամփոփելով նշենք, որ էներգետիկ ոլորտում ակտիվացած տարածաշրջանային զարգացումները պայմանավորելու են նոր հակասություններ տարածաշրջանի պետությունների միջեւ, խորացնելու են մրցակցությունն էներգակիրների վերահսկողության համար եւ դրանով իսկ անմիջականորեն կարող են ազդել նավթի եւ գազի տարանցման առաջատար տարածաշրջաններից մեկի՝ Չարավային Կովկասի անվտանգության միջավայրի վրա:

ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԸ ԵՎ ԱՐՁԱԳԱՆՔՆԵՐԸ ԱՐԵՎՍՈՒՏՔՈՒՄ ԲԵՆԻԱՄԻՆ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

Ս.թ. հոկտեմբերի 3-ին ռուսական «Իզվեստիա» պարբերականում հրապարակվեց Ռուսաստանի վարչապետ Վլադիմիր Պուտինի «Նոր ինտեգրացիոն գործընթաց Եվրասիայի համար. ապագա, որը ծնվում է այսօր» խորագրով հոդվածը: Վ.Պուտինը հոդվածում ներկայացնում է ԱՊՀ տարածքում վերջին տասնամյակի ընթացքում տեղի ունեցած ինտեգրացիոն գործընթացները, որոնց շնորհիվ 2012թ. հունվարի 1-ին նախատեսվում է Ռուսաստանի, Բելառուսի եւ Ղազախստանի մասնակցությամբ Միասնական տնտեսական տարածության մեկնարկը: Միեւնույն ժամանակ, Պուտինը շեշտում է ինտեգրացիոն գործընթացների հետագա խորացման կարեւորությունը՝ առաջ քաշելով Եվրասիական միության ստեղծման գաղափարը: Ռուսաստանի վարչապետն անմիջապես փորձում է կանխել ԽՍՀՄ վերականգնման փորձի մեղադրանքները՝ նշելով, որ Եվրասիական միությունը չի նշանակում ԽՍՀՄ վերականգնում: Դրա փոխարեն Պուտինն առաջարկում է վերագրային հզոր միության ձեւավորման տեսլական, որը պետք է դառնա ապագա բազմաբեւեռ աշխարհի կարեւոր օղակներից մեկը եւ կամրջի դեր կատարի Եվրոպայի ու ասիական-խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանի միջեւ: Խոսելով ապագա միության անդամների մասին՝ Պուտինը նշում է, որ Ռուսաստանից, Ղազախստանից եւ Բելառուսից բացի ապագայում միության անդամներ կարող են դառնալ նաեւ Ղրղզստանը եւ Տաջիկստանը, ավելացնելով, որ միությունը բաց է լինելու ԱՊՀ անդամ բոլոր պետությունների համար:

Պուտինի հոդվածն զգալի արձագանք ստացավ ինչպես Ռուսաստանի ներսում, այնպես էլ արտասահմանում, առաջին հերթին արեւմտյան երկրներում: Ռուսաստանում արձագանքը հիմնականում դրական էր, ինչը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ երկրի քաղաքացիների մեծ մասի մոտ շարունակվում է խորհրդային ժամանակների հանդեպ կարոտախտը, եթե ոչ սոցիալիստական կարգերի, ապա առնվազն Ռուսաստանի՝ համաշխարհային գերտերության կարգավիճակի հանդեպ, եւ այս համատեքստում շատերը նոր միությունն ձեւավորելու Պուտինի առաջարկը դիտարկում են որպես այս կամ այն տարբերակով համաշ-

խարհային ասպարեզում Ռուսաստանի դիրքերն ամրապնդելուն ուղղված քայլ:

Նույնը չի կարելի ասել արեւմտյան արձագանքի մասին: Արեւմտյան մամուլում հրապարակվել են բազմաթիվ վերլուծություններ, որոնք լուրջ քննադատության են ենթարկում Ռուսաստանի վարչապետի նոր գաղափարը:

Բրիտանական «Թելեգրաֆ» պարբերականում հրապարակված հոդվածում նշվում է, որ Եվրասիական միությունն ստեղծելու Պուտինի ծրագիրը ռուսական կայսրության վերականգնման փորձ է, որի իրական նպատակն է վերահաստատել Ռուսաստանի տիրապետությունը երկրագնդի առնվազն մեկ հինգերորդի նկատմամբ: Միաժամանակ նշվում է, որ չնայած Պուտինի բոլոր ջանքերին՝ կանխելու իրեն ուղղված մեղադրանքները, Եվրասիական միության ստեղծման հիմնական նպատակը հենց ԽՍՀՄ վերականգնումն է, ընդ որում՝ այս նոր կառույցում կոմունիզմին փոխարինելու է ավտորիտարիզմի գաղափարախոսությունը: Շեշտելով այն հանգամանքը, որ բալթյան պետությունները, որոնք արդեն անդամակցել են Եվրամիությանն ու ՆԱՏՕ-ին, ինչպես նաեւ Վրաստանը, որը 2008թ. Ռուսաստանի հետ պատերազմի հետեւանքով կորցրել է իր տարածքի շուրջ քսան տոկոսի նկատմամբ վերահսկողությունը, հազիվ թե համաձայնվեն անդամակցել նոր միությանը, միաժամանակ նշվում է, որ ԱՊՀ անդամ պետությունների մեծ մասը ամենայն հավանականությամբ կանդամակցի նոր միությանը, քանի որ այն հնարավորություն կտա ամրապնդել տվյալ պետություններում հաստատված ավտորիտար վարչակարգերը եւ միեւնույն ժամանակ կնպաստի միջազգային հարաբերություններում այդ երկրների դիրքերի ուժեղացմանը:

Նոր միությունն ստեղծելու առաջարկին անդրադարձել է նաեւ բրիտանական «Դեյլի մեյլը»: Փաստելով, որ Պուտինը նախկինում հրապարակայնորեն ԽՍՀՄ փլուզումը համարել է 20-րդ դարի աշխարհաքաղաքական մեծագույն աղետը, հոդվածում նշվում է, որ Ռուսաստանի գործող վարչապետի եւ ասպագա նախագահի այս քայլի հիմնական նպատակը ԽՍՀՄ վերականգնումն է: Պարբերականին տված հարցազրույցում այդ մասին նշել է նաեւ հայտնի քաղաքագետ Ալեքսանդր Դուգինը՝ պնդելով, որ աշխարհաքաղաքական տեսանկյունից Եվրասիական միության հիմնումը ԽՍՀՄ վերստեղծման փորձ է: Միաժամանակ հոդվածում շեշտվում է, որ ԱՊՀ անդամ որոշ պետություններ դժվար թե միանշանակ ողջունեն այս գաղափարը, քանի որ նրանք ավելի շատ հակված են հարաբերությունները սերտացնել Եվրամիության, այլ ոչ թե Ռուսաստանի հետ:

Անդրադառնալով Պուտինի առաջարկին՝ իտալական «Լա Ստամպա» պարբերականը նշում է, որ ստեղծվելիք միության մեջ ասիական տարրը միանշանակ գերակշռություն կունենա եվրոպականի հանդեպ: Որպես հիմնավորում բերվում է այն փաստը, որ բացի Բելառուսից, ապագա միության հավանական անդամների թվում են միայն նախկին ԽՍՀՄ միջինասիական հանրապետություններից Ղազախստանը, Ղրղզստանը եւ Տաջիկստանը: Ինչ վերաբերում է Բելառուսին, ապա այստեղ արդեն ձեւավորվել է գրեթե ստալինյան ժամանակներից բնորոշ վարչակարգ, ինչը եւս բավականաչափ հեռու է եվրոպական չափանիշներից: Անդրադառնալով Ռուսաստանի ներքաղաքական իրավիճակին՝ պարբերականը շեշտում է, որ Ռուսաստանում լիակատար վերահսկողություն է հաստատվել զանգվածային լրատվության բոլոր միջոցների նկատմամբ, փաստացի հաստատվել է միակուսակցական համակարգ՝ «Միասնական Ռուսաստան» կուսակցության գլխավորությամբ:

Ռուսաստանի վարչապետի առաջարկն ավելի կտրուկ քննադատության է ենթարկվում լեհական «Ռեչ Պոսպոլիտայի» կողմից: Նշելով, որ Դմիտրի Մեդվեդեւի նախագահության շրջանում ռուսական արտաքին քաղաքականությունը չի ենթարկվել էական փոփոխությունների եւ նրա հիմքում շարունակել են մնալ ռուսական ազդեցության տարածումն ու առաջին հերթին նախկին խորհրդային հանրապետություններում արեւմտյան ներգրավվածության սահմանափակումը, պարբերականը գրում է, որ Ռուսաստանն ամեն կերպ փորձում է վերականգնել համաշխարհային գերտերության նախկին կարգավիճակը, սակայն առնվազն միջնաժամկետ հեռանկարում նրան չի հաջողի հասնել իր առջեւ դրված նպատակների իրականացմանը:

Ռուսաստանի ներքաղաքական զարգացումները քննարկվում են նաեւ ամերիկյան մի շարք ուղեղային կենտրոնների վերլուծաբանների հրապարակումներում: Նրանք հիմնականում սուր քննադատության են ենթարկում Ռուսաստանի գործող վարչապետին՝ իշխող վարչակարգին մեղադրելով իշխանությունը եւ երկրի հիմնական ակտիվները ցմահ սեփական ձեռքերում պահելու, իսկ այնուհետեւ այն զավակներից փոխանցելու փորձի մեջ: Որպես օրինակ բերվում է այն փաստը, որ Ռուսաստանի փոխվարչապետ Սերգեյ Իվանովի եւ Անվտանգության խորհրդի քարտուղար Նիկոլայ Պատրուշեւի որդիները վերջին շրջանում ղեկավար պաշտոններ են զբաղեցրել ռուսական առավել խոշոր բանկերից մեկում՝ «Ռոսսելխոզ» բանկում: Նշվում է, որ ռուսական գործող վարչակարգը հենվում է անձնիշխանության, տնտեսական հիմնական ակտիվների նկատմամբ տոտալ վերահսկողության եւ նեոկայսերական

հավակնությունների վրա: Ռուսական բարձրաստիճան պաշտոնյաների բացարձակ մեծամասնությունը պաշտոնական առաջխաղացման է հասել ոչ թե անձնական արժանիքների, այլ այս կամ այն ժամանակահատվածում Պուտինի ընկերը լինելու հանգամանքի շնորհիվ:

Նշելով, որ անգամ վարչակարգի ներսում շատերը հասկանում են ստեղծված իրավիճակի վտանգավորությունը, վերլուծաբանները շեշտում են, որ վարչակարգը քայլեր չի կատարի իրավիճակի փոփոխության ուղղությամբ, քանի որ ներկա համակարգն ապահովում է նրանց տնտեսական շահերի պաշտպանությունը: Միեւնույն ժամանակ, իշխող վերնախավի ներկայացուցիչների բացարձակ մեծամասնությունը զգալի ակտիվներ ունի արեւմտյան պետություններում եւ անկանխատեսելի իրադարձությունների դեպքում կարող է շատ արագ ընդմիջտ հեռանալ Ռուսաստանից:

Հարկ է նշել, որ արեւմտյան վերլուծաբանները հիմնականում թերահավատությամբ են վերաբերվում Եվրասիական միության ստեղծման հեռանկարին: Չնայած նախագահ Մեդվեդեւի կողմից հայտարարված արդիականացման քաղաքականությանը, Ռուսաստանի իշխանություններին չի հաջողվել հաղթահարել երկրի առջեւ կանգնած հիմնական մարտահրավերները, այդ թվում համակարգային կոռուպցիան, ինչպես նաեւ ներքաղաքական կյանքում մրցակցության գրեթե իսպառ բացակայությունը: Ըստ նրանց, 2012թ. նախագահի պաշտոնում Պուտինի ընտրությունը դժվար թե արմատապես փոխի Ռուսաստանում ստեղծված իրավիճակը, մանավանդ եթե հաշվի առնենք նախագահության երրորդ ժամկետում Պուտինի առջեւ կանգնած այնպիսի բարդ խնդիրների առկայությունը, ինչպիսիք են խորհրդային ժամանակներից մնացած ենթակառուցվածքների մաշվածությունը եւ տնտեսության գրեթե լիակատար կախվածությունը հունքի արտահանումից:

ԱՄՆ ՀԱԿԱՅՐԹԻՌԱՅԻՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԱՇԽԱՐՀԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Արտաշես Տեր-Հարությունյան

Այս տարվա սեպտեմբերի 14-ին Անկարայում Թուրքիայի փոխարտգործնախարար Ֆերիդուն Սինիրլիօղլուն եւ այդ երկրում ԱՄՆ դեսպան Ֆրենսիս Ռիչարդսոնը ստորագրեցին ամերիկյան հակահրթիռային պաշտպանության համակարգի (ՅՅՊ) մասը հանդիսացող ռադիոտեղորոշիչ կայանը (ՌՏԿ) Թուրքիայում տեղակայելու մասին հուշագիր: Ըստ հաղորդագրության, ՌՏԿ-ն տեղակայվելու է Թուրքիայի հարավ-արեւելքում գտնվող Մալաթիա նահանգի Քյուրեջիք շրջանում, իսկ կայանի տեղակայման աշխատանքներն էլ ավարտվելու են մինչեւ այս տարվա վերջ:

Թուրքիայում ամերիկյան ՌՏԿ տեղակայումը կարելուվում է առնվազն երկու առումով:

Առաջին. Վաշինգտոնի որոշումը՝ Թուրքիայում ու եվրոպական երկրներում¹ անցնել ՅՅՊ համակարգի տարրերի տեղակայմանը, կարելու ցուցիչ է Ռուսաստանի հետ նոր հարաբերություններ կառուցելու ԱՄՆ քաղաքականության տեսանկյունից: Հայտնի է, որ իր պաշտոնավարման սկզբնական շրջանում Բարաք Օբաման ձեռնամուխ եղավ Մոսկվայի հետ հարաբերությունների «վերբեռնմանը»², որի առանցքային տարրերից մեկը նաեւ պետք է հանդիսանար ամերիկյան ՅՅՊ համակարգի հետագա ձեւավորման հարցի շուրջ Մոսկվայի ու Վաշինգտոնի միջեւ փոխհամաձայնության ձեռքբերումը: Այդ տեսանկյունից Չեխիայի հրաժարվելը՝ մաս հանդիսանալ ամերիկյան ՅՅՊ համակարգին³, դիտորդները գնահատեցին որպես ամերիկա-ռուսական զարգացող փոխըմբռնման վկայություն:

Եվ այժմ, եթե ՅՅՊ համակարգի տարրերի տեղակայման վերաբերյալ որոշմամբ Վաշինգտոնում այլեւս ավարտված են համարում «վերբեռնման» փուլը, ապա այն իր ազդեցությունը պետք է թողնի աշխարհաքաղաքական գործընթացների վրա: Այսինքն, ամենայն հավանականությամբ, նորություններ են սպասվում⁴:

Երկրորդ. ուշագրավ է, որ Մերձավոր Արեւելքը «ծածկող» ՌՏԿ-ն Վաշինգտոնում որոշեցին տեղակայել հենց Թուրքիայում: Իհարկե,

այդտեղ իր դերը խաղաց Թուրքիայի աշխարհագրական հարմար դիրքը, քանի որ Քյուրեքչիքում տեղակայվելիք ՌՏԿ-ն կարող է վերահսկել ինչպես իրանական, այնպես էլ Ռուսաստանի հարավային ուղղությունը: Սակայն ռազմատեխնիկականից զատ, հարցն ունի քաղաքական ասպեկտ: Փաստ է, որ ԱՄՆ-ը որոշեց իր ազգային անվտանգության համար կարելուր հարցերից մեկը կապել Թուրքիայի հետ: Չնայած բազմիցս քննարկվող ամերիկա-թուրքական հակասություններին, Վաշինգտոնում ընտրությունը կրկին կանգ առավ Անկարայի վրա: Սա, իհարկե, քաղաքական հարաբերությունների վիճակի մասին լուրջ ցուցիչ է, եւ պատահական չէ, որ ներկայում Անկարան իրեն ընդգծված կերպով վստահ է զգում հարակից տարածաշրջաններում:

Իրավիճակային դիտարկում

Դեռ Սառը պատերազմի տարիներից ամերիկյան ՅՂԿ համակարգի տարրերն առկա են Արեւմտյան Եվրոպայի մի շարք երկրներում՝ Մեծ Բրիտանիայում, Գերմանիայում, Գրենլանդիայում եւ այլն: Վաշինգտոնի ծրագրերը՝ ՅՂԿ համակարգի տարրեր տեղակայել Արեւելյան Եվրոպայում, լուրջ անհանգստություն են առաջացնում Ռուսաստանում, որովհետեւ այդ տարրերը հնարավորություն են ստանում ֆիքսել ու թռիչքի համեմատաբար սկզբնական փուլում ոչնչացնել Ռուսաստանի տարածքից արձակված միջնայրցամաքային հրթիռները: Թեեւ ԱՄՆ-ն ու իր դաշնակիցները հայտարարում են, որ Եվրոպայում ՅՂԿ համակարգի ընդլայնումը խնդիր ունի մայրցամաքը պաշտպանել իրանական հրթիռներից, որոնք ժամանակի ընթացքում դառնում են ավելի հեռահար⁵, սակայն նույն համակարգը կարող է զսպիչ նշանակություն ունենալ ռուսական ուղղության համար:

Թեեւ դժվար է գնահատական տալ, թե որքան արդյունավետ կարող է գործել ամերիկյան ՅՂԿ համակարգը Եվրոպայում ու հետեւաբար ռազմատեխնիկական առումով ինչ սահմանափակումներ կարող է ստեղծել ռուսական կողմի համար, քանի որ անհայտ է կողմերի կարողությունների մասին տեղեկատվությունը, սակայն կարելի է նկարագրել Արեւելյան Եվրոպայում ԱՄՆ ՅՂԿ համակարգի ընդլայնման աշխարհաքաղաքական հետեւանքները, ինչը, չի բացառվում, որ Վաշինգտոնի համար ներկայում ունի ավելի կարելուր նշանակություն, քան Ռուսաստանի նկատմամբ ռազմատեխնիկական առավելության ամրապնդումը:

Ինչպես ս.թ. հոկտեմբերի 5-ին հայտարարեց ՆԱՏՕ գլխավոր քարտուղար Անդերս Ֆոգ Ռասմուսենը, ամերիկա-ՆԱՏՕ-ական ՉՀՊ համակարգը պատրաստ կլինի արդեն 2018թ. եւ կանցնի մարտական լրիվ հերթապահության: Ռասմուսենի հայտարարությունն առաջին հերթին վերաբերում է Արեւելյան Եվրոպայում ստեղծվող ՉՀՊ համակարգի տարրերին:

Հայտնի է, որ 2008թ. օգոստոսի 20-ին ԱՄՆ-ն ու Լեհաստանը ստորագրեցին պայմանագիր, ըստ որի՝ մինչեւ 2018թ. Լեհաստանի տարածքում՝ Բալթիկ ծովին հարող Սլուպսկ քաղաքի մոտ, նախատեսվում է հիմնել ամերիկյան ռազմակայան, ուր կտեղակայվեն SM-3 տեսակի հրթիռներ, որոնք պետք է ոչնչացնեն թռչող հրթիռները:

Սեպտեմբերի 13-ին ԱՄՆ պետքարտուղար Հիլարի Բլինթոնը եւ Ռումինիայի արտգործնախարար Տեոդոր Բակոնսկին ստորագրեցին համաձայնագիր, ըստ որի՝ մինչեւ 2015թ. Ռումինիայի տարածքում պետք է տեղակայվեն ՌՏԿ եւ SM-3 տեսակի հրթիռներ:

2011թ. հոկտեմբերի 5-ին Բրյուսելում Իսպանիայի վարչապետ Խոսե Լուիս Ռոդրիգես Սապատերոն հայտարարեց, թե իր երկիրը միանում է ամերիկյան ՉՀՊ համակարգին եւ թույլատրում, որ իսպանական ռազմածովային ուժերի բազաներում տեղակայվեն SM-3 հրթիռներով զինված ամերիկյան նավերը:

2010թ. փետրվարի 12-ին Բուլղարիայի վարչապետ Բոյկո Բորիսովը հայտարարեց, թե իր երկրի տարածքում կարող են հայտնվել ամերիկյան ՉՀՊ համակարգի տարրերը, եթե դրան իր համաձայնությունը տա Եվրամիությունը: Թեւեւ մոտ մեկ շաբաթ անց՝ Բուլղարիայի արտգործնախարար Նիկոլայ Մլադենովը հայտարարեց, որ այդ թեմայի շուրջ բանակցություններ չեն տարվում, սակայն, նախարարը նշեց, թե խոսքը վերաբերում է «ներկա պահին»: Անցած ամիսների ընթացքում միջազգային լրատվամիջոցներում ժամանակ առ ժամանակ հայտնվում էին տեղեկություններ Բուլղարիայում ամերիկյան ՉՀՊ համակարգի տարրերի տեղակայման մասին, սակայն դրանք պաշտոնական արձագանք չեն ստացել: Պաշտոնական հայտարարություններ չեն հնչել նաեւ Հունգարիայում նշված տարրերի տեղակայման վերաբերյալ, թեւեւ այդ երկրի առնչությամբ նույնպես լրատվամիջոցներում երբեմն-երբեմն տեղեկություններ են հայտնվում:

Եթե փորձենք ի մի բերել, ապա ակնհայտ է դառնում, որ ձեւավորվում է պետությունների մի շղթա, որը բաղկացած է ԱՄՆ ՉՀՊ համակարգի մասը հանդիսացող երկրներից, եւ որը ձգվում է Բալթիկ ծովից մինչեւ Սեւ ու

Միջերկրական ծով՝ Լեհաստան-(Հունգարիա)-Ռումինիա-(Բուլղարիա)-Թուրքիա: Անվտանգության ոլորտի ամերիկացի ու եվրոպացի բազմաթիվ փորձագետներ վերջին շրջանում շատ են խոսում նշված շղթայի մասին՝ որպես ԱՄՆ-ի կողմից իրականացվող աշխարհաքաղաքական մի նոր նախագծի, որի նպատակն է ամրապնդել ամերիկյան ռազմական, հետեւաբար՝ քաղաքական ազդեցությունը եվրոպայի արեւելյան մասում, որը սկսում է ավելի մեծ նշանակություն ձեռք բերել միջազգային հարաբերություններում՝ ռուս-գերմանական խորացող հարաբերությունների ֆոնին:

Որպես նշված նախագծի տարր ներկայացվում է նաեւ հետեւյալը:

Այս տարվա փետրվարի 8-ին Շվեդիայի ու Էստոնիայի պաշտպանության նախարարները ստորագրեցին երկու երկրների ռազմական համագործակցության խորացման մասին փաստաթուղթ: Գոյություն ունի Nordic battle group (Սկանդինավյան զորախումբ), որը եվրամիության անդամ երկրների մասնակցությամբ կազմված 18 զորախմբերից մեկն է, եւ որը բաղկացած է Շվեդիայից, Նորվեգիայից (որը, ինչպես հայտնի է, ՆԱՏՕ անդամ է), Ֆինլանդիայից, Իռլանդիայից եւ Էստոնիայից, եւ որը ղեկավարվում է այդ իսկ երկրների կողմից՝ ըստ հերթականության: Շվեդա-էստոնական նշված համաձայնագրի ստորագրումից հետո ամերիկյան վերլուծական երկու կենտրոններ գրեցին, թե հնարավոր տարբերակ կարող է դիտվել Սկանդինավյան զորախմբին նաեւ Մեծ Բրիտանիայի, Լատվիայի ու Լիտվայի միանալը, որը միայն կուժեղացնի զորախումբը՝ այն դարձնելով տարածաշրջանային քաղաքական գործոն:

Մայիսի 12-ին Վիշեգրադյան խումբը⁶, որի մեջ մտնում են Լեհաստանը, Հունգարիան, Չեխիան ու Սլովակիան, հայտարարեց, թե մինչեւ 2016թ. ստեղծելու է հատուկ զորախումբ՝ լեհական հրամանատարությամբ, որը չի ենթարկվելու ՆԱՏՕ-ական հրամանատարությանը⁷:

Ի դեպ, այս տարի հունիսի 13-ին ԱՄՆ-ն ու Լեհաստանը ստորագրեցին մի համաձայնագիր, ըստ որի՝ 2013-ից Լեհաստանում ստեղծվելու է ամերիկյան ռազմաօդային ուժերի բազա: Այստեղ ավելացնենք, որ անցած տարի մայիսին հայտնի դարձավ, որ լեհական Մորոնոզ քաղաքի մոտ՝ Ռուսաստանի Կալինինգրադի մարզի սահմանից ընդամենը 80 կիլոմետր հեռավորության վրա, տեղակայվել է ամերիկյան Patriot տեսակի հակահրթիռային, հակաօդային պաշտպանության համալիր:

Ամերիկյան փորձագիտական շրջանակները համոզմունք են հայտնում, որ Եվրոպայի արելեյան հատվածում ընթացող վերոհիշյալ ռազմաքաղաքական զարգացումները հովանավորվում են Վաշինգտոնի կողմից, եւ թե՛ ԶԳՊ համակարգի տարրերի հայտնվելն արելեյան վրայական երկրներում, թե՛ Սկանդինավյան ու Վիշեգրադյան զորախմբերի շուրջ ընթացող զարգացումները, ինչպես նշեցինք, նպատակ ունեն ամրապնդել ամերիկյան ռազմական ու քաղաքական ներկայությունը Եվրոպայի արելեյան մասում:

Ըստ էության, նույն տիպի խնդիր է լուծվում նաեւ թուրքական ուղղությամբ: Ամերիկյան ԶԳՊ համակարգի տարրի տեղակայումը Թուրքիայում⁸ մեծացնում է այդ երկրի քաղաքական կշիռը տարածաշրջանում: Մյուս կողմից, այն վկայում է Վաշինգտոնի շահագրգռվածության մասին՝ Անկարայի հետ ռազմաքաղաքական կապերը պահել որոշակի՝ ռազմավարական մակարդակի:

¹ Այս տարվա սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսներին միանգամից երեք երկիր՝ Ռուսիան, Թուրքիան ու Իսպանիան, հայտարարեցին, թե միանում են ԱՄՆ ԶԳՊ համակարգին:

² 2009թ. փետրվարի 7-ին՝ Բարաք Օբամայի կողմից ԱՄՆ նախագահի պաշտոնը ստանձնելուց մոտ երկուսուկես շաբաթ անց, Միացյալ Նահանգների փոխնախագահ Ջո Բայդենը հայտարարեց Մոսկվայի հետ հարաբերություններում «վերբեռնման կոճակը սեղմելու» անհրաժեշտության մասին: Մեկ ամիս անց՝ մարտի 6-ին, ժնեւում ԱՄՆ պետքարտուղար Դիլարի Բլինթոնը Ռուսաստանի արտգործնախարար Սերգեյ Լավրովին փոխանցեց մի տուփ, որի վրա ամրացված էր կոճակ եւ գրված էին «reset» եւ «перезагрузка» բառերը: Տուփը պետք է խորհրդանշեր ամերիկա-ռուսական հարաբերությունների «վերբեռնումը»:

³ Այս տարվա հունիսի 15-ին Չեխիայի պաշտպանության նախարար Ալեքսանդր Վոնդրան հայտարարեց, թե իր երկիրը հրաժարվել է մասնակցել Միացյալ Նահանգների ԶԳՊ համակարգի ստեղծմանը: Հիշեցնենք, որ դեռ 2006-ից Լեհաստանի հետ միասին Չեխիան նշվում էր որպես Արելեյան Եվրոպայում Միացյալ Նահանգների ԶԳՊ տարրերի տեղակայման վայր, ուր պետք է տեղադրվեր ամերիկյան Raytheon ընկերության X-Band Radar տեսակի ՌՏԿ:

⁴ Միգուցե նաեւ այս տեսանկյունից պետք է դիտարկել Մոսկվայում կայացրած որոշումը՝ Պուտինի մեծ քաղաքականություն վերադառնալու վերաբերյալ:

5 Դեռ 2007թ. նոյեմբերից Իրանում մարտական հերթապահության են անցել «Աշուրա» անվամբ հրթիռները, որոնց հեռահարությունը գնահատվում է մինչև 2500 կիլոմետր:

6 Խումբը ստեղծվել է 1991թ. Յունգարիայի Վիշեգրադ քաղաքում:

7 Նշենք, որ բոլոր չորս պետություններն էլ ՆԱՏՕ անդամ են:

8 ԱՄՆ ԶՅՊ համակարգի տարրերի տեղակայումը Թուրքիայում նորություն չէ: Դեռ 1972թ. Դիարբեքիր քաղաքի մոտ՝ Փիրինչլիք ավիաբազայում տեղակայվեց ամերիկյան ՌՏԿ, որը «ծածկում» էր ԽՍՀՄ կովկասյան շրջանը, հյուսիսային Ղազախստանը, ինչպես նաև Մերձավոր Արեւելքը: Կայանը գործում էր 4300 կիլոմետր շառավղով: 1997թ. ԱՄՆ-ը հրաժարվեց Փիրինչլիքի ՌՏԿ ծառայություններից եւ կայանը հանձնեց Թուրքիային:

ՍԻՐԻԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐ

Արաքս Փաշայան

Իրադրությունը Սիրիայում շարունակում է մնալ բավական լարված: Իշխանությունների եւ ընդդիմադիրների միջեւ զինված բախումները, հակակառավարական ելույթները չեն հանդարտվում: Սիրիական անվտանգությունն ու հատուկ ծառայությունները թե՛ Սիրիայում, թե՛ Սիրիայի սահմաններից դուրս շարունակում են հետապնդել ու պատժել ընդդիմադիրներին ու նրանց մերձավորներին, բայց ամենից առաջ՝ դասալիքների (որոնց շրջանում կան նաեւ առանձին բարձրաստիճան զինվորականներ): Ասվածի ապացույցը սիրիական բանակի վերջին շրջանի ռազմական գործողություններն են հարեւան Լիբանանում: Միեւնույն ժամանակ պետք է նկատել, որ հակակառավարական ելույթները Սիրիայում այդքան էլ զանգվածային բնույթ չեն կրում, ինչպես ներկայացնում են միջազգային մի շարք լրատվամիջոցներ: Նշանակալից են ուրբաթօրյա աղոթքից հետո տեղի ունեցող ցույցերը: Իրավիճակը մայրաքաղաք Դամասկոսում եւ Չալեպում շարունակում է մնալ զգալիորեն կայուն:

Չնայած իշխող վարչակարգը Սիրիայում, օգտագործելով կոշտ մեթոդներ, շարունակում է վերահսկել իրավիճակը՝ հընթացս առաջ քաշելով բարեփոխումների նորանոր ծրագրեր, ինչպես, օրինակ, նոր սահմանադրության մշակումը, սակայն հասարակության մեջ առկա երկփեղկվածությունն ու լարվածությունը չեն նպաստում ներքաղաքական իրադրության կայունացմանը: Հակակառավարական ելույթներն, ըստ էության, չեն հանդարտվում ոչ թե այն պատճառով, որ իշխանությունները չեն ցանկանում իրականացնել բարեփոխումներ, այլ՝ որովհետեւ դրանք ուշացած են:

Մյուս կողմից, ներքաղաքական զարգացումների վրա արտաքին գործոնի ազդեցությունը զգալիորեն արմատականացրել է ընդդիմադիրների դիրքերը, որոնց պայքարը ստացել է զինված բնույթ: Այս իմաստով, լիբիական եւ սիրիական գործընթացների միջեւ զգալի ընդհանրություններ կան: Սիրիայում նույնպես ընդդիմադիրները զինված են: Դա է պատճառը, որ սիրիական զինված ուժերի շրջանում զգալի թվով զոհվածներ եւ վիրավորներ կան: Սակայն, ի տարբերություն Լիբիայի, որտեղ իշխանափոխությունը տեղի ունեցավ ոչ այնքան ընդդիմադիրների

պայքարի, որքան ՆԱՏՕ ռազմական գործողությունների շնորհիվ, Սիրիայի դեպքում շարունակում են հանգուցային մնալ Ռուսաստանի Դաշնության եւ Չինաստանի մոտեցումները: Հենց այս երկրներն են ՄԱԿ ԱԽ-ում օգտագործում վետոյի իրենց իրավունքը (ինչպես դա եղավ ս.թ. հոկտեմբերի սկզբին)՝ կասեցնելով Սիրիայում արտաքին միջամտության ուղղակի հնարավորությունը, որի միջոցով թերեւս հնարավոր կլինի հասնել Բաշար ալ-Ասադի վարչակարգի հեռացմանը: Նման մոտեցումը փաստարկվում է լիբիական նախադեպից խուսափելու անհրաժեշտությամբ, համարելով, որ Սիրիայում իշխանությունների եւ ընդդիմության միջեւ երկխոսության հնարավորությունը չի սպառվել:

Ձուգահեռաբար, միջազգային հանրությունը շարունակում է Սիրիայի դեմ իրականացնել տարաբնույթ պատժամիջոցներ՝ պահանջելով Բաշար ալ-Ասադի անհապաղ հրաժարականը: Սիրիայի դեմ ճնշումներ եւ քարոզչություն իրականացվում են ոչ միայն ԵՄ-ի, ԱՄՆ-ի, Թուրքիայի, այլեւ՝ արաբական աշխարհի, մասնավորապես՝ Պարսից ծոցի միապետությունների կողմից: Ասվածի ապացույցը հոկտեմբերի 16-ին Կահիրեում Արաբական պետությունների լիգայի արտաքին գործերի նախարարների՝ Սիրիային նվիրված հանդիպումն էր, որը նպատակ ուներ լրացուցիչ ճնշում գործադրել իշխող վարչակարգի վրա: «Ալ-Ահրամ» թերթի հաղորդմամբ՝ ԱՊԼ անդամները հնարավոր էին համարում Սիրիային կազմակերպությունից հեռացնելու, ինչպես նաեւ Ստամբուլում ստեղծված Սիրիայի Ազգային խորհուրդը (ԱԽ) լեգիտիմ իշխանություն ճանաչելու հնարավորությունը՝ բացառելով օտար ուժերի միջամտությունն այդ երկրում:

Սակայն ԱՊԼ-ն դեռեւս ձեռնպահ մնաց արմատական քայլերից՝ առաջարկելով իր միջնորդությունն իշխանության եւ ընդդիմության միջեւ բանակցություններում, ինչը պաշտոնական Դամասկոսն արդեն մերժել է՝ պատճառաբանելով, որ ի վիճակի է զբաղվել իր երկրի ներքին գործերով: Սիրիայի նկատմամբ ԱՊԼ նման մոտեցումը միանգամայն հասկանալի է եւ պայմանավորված է Օճցի երկրների դիրքորոշմամբ:

Խնդիրն այն է, որ Սիրիայի ներքաղաքական զարգացումների վրա շոշափելի ազդեցություն ունեն մասնավորապես Սաուդյան Արաբիան եւ Կատարը, որոնք ցանկանում են Սիրիայում իրանամետ ալավիական վարչակարգի տապալմամբ թուլացնել Իրանի դիրքերը: Մինչդեռ Սիրիան տարածաշրջանում Իրանի միակ լուրջ դաշնակիցն է, եւ Թեհրանը զգուշանում է այդ երկրում սուլնիների հնարավոր իշխանության գալու հանգամանքից, որի դեպքում կկորցնի Մերձավոր Արեւելքում ունեցած իր կարեւոր հենակետերից մեկը: Սիրիան թերեւս ամենակարեւոր օղակն է

Իրան–«Հիզբալլահ» շղթայում: Այդ իսկ պատճառով Իրանը փորձում է անել հնարավորը՝ կանխելու ոչ միայն Ծոցի երկրների, այլև՝ Թուրքիայի միջամտությունը ներսիրիական զարգացումներում: Ընդհանրապես, Իրանն ակտիվորեն օգտագործում է շիայական գործոնն արաբական այն երկրներում, որոնք ունեն շիա բնակչություն (Իրաք, Լիբանան, Սաուդյան Արաբիա, Մարոկո եւ այլն):

Այս իմաստով Սիրիան կարելի է համարել շիա-սուննի հակամարտության հերթական մի դաշտ: «Արաբական գարնան» շրջանակներում կողմերի միջեւ առաջին մրցակցությունը ծավալվեց մեծամասնությամբ շիա բնակչություն, սակայն սուննի ընտրանի ունեցող Բահրեյնում, որտեղ իշխանափոխությունը հնարավոր եղավ կանխել միայն այն ժամանակ, երբ Սաուդյան Արաբիան այդ երկիր զորք մտցրեց՝ պաշտպանելու իշխող Ալ Խալիֆա ընտանիքին: Իրանի եւ Սաուդյան Արաբիայի միջեւ մրցակցության ոչ պակաս կարեւոր ասպարեզներից են նաեւ Իրաքն ու Լիբանանը, որոնք պարբերաբար գտնվում են ներքաղաքական անկայունության մեջ:

Ինչպես նշեցինք, սիրիական վարչակարգի ամենակոշտ ընդդիմադիրներից է նաեւ Թուրքիայի իշխող վերնախավը, որը պատրաստ է միակողմանի պատժամիջոցներ կիրառել Դամասկոսի նկատմամբ: Նախկինում Բաշար ալ-Ասադի վարչակարգի հետ բացառիկ ջերմ հարաբերություններ ունեցող Թուրքիայի իշխանությունները, ի դեմս Արդարություն եւ զարգացում կուսակցության, այսօր դարձել են արտերկրում գործող սիրիական ընդդիմության փաստացի հովանավորը: Հենց Ստամբուլում ս.թ. հոկտեմբերի 2-ին ձեւավորվեց Սիրիայի Ազգային խորհուրդը՝ որպես ընդդիմադիր դաշտի գործադիր եւ կոորդինացնող մարմին:

Առանձին տեղեկությունների համաձայն՝ թուրքական ՄԻԹ-ը եւ զինվորական հետախուզությունն ակտիվ աշխատանք են տանում Ազատ սիրիական բանակի եւ Սիրիայի ազատ սպաների խմբերին մարզելու եւ զինելու ուղղությամբ՝ ձգտելով դրանք դարձնել Սիրիայում ներկա եւ ապագա պարտիզանական պայքարի հենակետեր: Չնայած Անկարան նշում է, որ շահագրգռված է Սիրիայում կայունության հաստատմամբ, քանի որ մտավախություն ունի՝ կապված քրդական գործոնի ակտիվացման հետ, սակայն, որոշ տվյալների համաձայն, Թուրքիան, որն իր երկրում խեղդում է քրդական շարժումները, ակտիվացնում է նույն քրդական գործոնը Սիրիայի տարածքում: Այդ իմաստով, ամենեւին պատահական չէր հայտնի քուրդ ընդդիմադիր Մաշալ Թամոյի սպանությունը, ինչն էլ ավելի ապակայունացրեց իրավիճակը Սիրիայի քրդական շրջաններում: Իր հերթին Դամասկոսը նույնպես օգտագործում է

քրդական գործոնը թուրիքայի դեմ, ինչպես օգտագործել է տասնամյակներ շարունակ Յաֆեզ ալ-Ասադի օրոք՝ ձգտելով կարգավորել իր երկրի համար կարեւորագույն նշանակություն ունեցող ջրի խնդիրը:

Իրականում, Սիրիայի ներքին գործերին միջամտելով՝ Թուրքիան նպատակ ունի ակտիվացնել արտաքին քաղաքականության մերձավորարեւելյան ուղղությունը: Թուրքիան ներկայումս դարձել է մի տեսակ հենարան արաբական հասարակական-քաղաքական ընդդիմադիրների համար, ինչը, բնականաբար, նպատակ ունի ընդլայնել տարածաշրջանում Թուրքիայի հարաճուն հեղինակությունն ու ազդեցությունը:

Ստեղծված իրողությունների համատեքստում, թե՛ Սիրիայի իշխող վարչակարգը, թե՛ ընդդիմությունը շարունակելու են գործել՝ հենվելով հովանավոր կողմերի վրա: Սակայն կասկածից վեր է, որ արտաքին դերակատարների բացակայության դեպքում սիրիական ընդդիմությունը երկրում տեսականորեն գործելու հնարավորություն չէր ունենա: Բազմաշերտ ու բազմաբովանդակ գաղափարախոսություններ դավանող սիրիական ընդդիմադիր դաշտի գործողություններին այսօր հետեւում է միջազգային հանրությունը: Ընդդիմության հիմնական կենտրոնները Ստամբուլում եւ Փարիզում են, չնայած Սիրիայում նույնպես կան առանձին տեղական կառույցներ:

Վերջին շրջանում ավելի շատ է խոսվում սիրիական առանձին քաղաքական ուժերից կազմված եւ մոտ երկու հարյուր անդամ ունեցող Ազգային խորհրդի մասին: Կառույցի ղեկավարն աշխարհիկ գործչի համարում ունեցող ֆրանսահպատակ Բուրհան Ղայունն է՝ Սորբոնի համալսարանի պրոֆեսոր: Ախ-ը մոտ երեք տասնյակ անդամ ունեցող գործադիր մարմին ունի, որում ներառված են թե՛ աշխարհիկ-լիբերալ, թե՛ կրոնաքաղաքական գործիչներ, որոնց մեջ կան նաեւ էթնիկ ու դավանական փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներ:

Հատկանշական է, որ «Մուսուլման եղբայրները» Ախ գործադիր մարմնում ունեն ընդամենը հինգ անդամ: Ի դեպ, Ախ մաս չի կազմում սիրիացի մի շարք հայտնի մտավորականների (Արեֆ Դալիլ, Հասան Աբդ ալ-Ազեմ, Միշել Բիլո, Ֆայեզ Սարա եւ այլք) կողմից ստեղծված եւ լիբերալ դիրքերում կանգնած Հանուն Ժողովրդավարական բարեփոխումների ազգային կոորդինացման կոմիտեն, որի տեսակետները մի շարք հարցերում տարբեր են Ախ մտեցումներից: Նշված կառույցը, պահանջելով ալ-Ասադի վարչակարգի հրաժարականը, համարում է, որ իշխանությունների հետ երկխոսությունը սպառված չէ, եթե վերջիններս հրաժարվեն բռնություններից: Սակայն կոմիտեն դեմ է Սիրիայում արտաքին միջամտությանը, բնականաբար՝ անընդունելի համարելով

լիբիական սցենարը: Միեւնույն ժամանակ, ժողովրդավարական բարեփոխումների կողմնակիցները ԱԽ գոյությունը ողջունել են՝ կոչ անելով նրանց ավելի բաց լինել բազմակարծության առաջ:

Մինչդեռ ԱԽ-ը կողմ է վարչակարգը հեռացնելու ցանկացած մեթոդի: Խնդիրն այն է, որ եթե ԱԽ-ը հրաժարվի զինված պայքարից, ապա, ըստ ամենայնի, կկորցնի բազմաթիվ համախոհների: Իսկ զինված պայքարի շարունակականություն՝ նշանակում է Սիրիայում արտաքին միջամտության հետագա ընդլայնում: Թե որքան համախոհներ ունի ընդդիմադիր կառույցներից յուրաքանչյուրը Սիրիայում եւ սիրիական սփյուռքում, դժվար է ասել, իսկ թե որքանով է հնարավոր ապագայում նրանց բոլորի համախմբումը, ցույց կտա ժամանակը: Սակայն պաշտոնական Դամասկոսն արդեն իսկ հայտարարել է, որ ԱԽ միջազգային ճանաչման դեպքում համարժեք քայլեր կձեռնարկի:

Սիրիական ընդդիմության գործողությունների մի քանի սցենարներ են առաջ քաշել գերմանացի վերլուծաբանները: Առաջինը, որ նման է եգիպտական սցենարին, զինված հեղաշրջումն է, որի մեջ պետք է ներգրավված լինեն ալավիական բարձրաստիճան սպաներ՝ դա համարելով քաղաքական ճգնաժամից դուրս գալու ելք: Սակայն այդ դեպքում ընդդիմությունը պետք է երաշխավորի ալավի փոքրամասնության անվտանգությունը, իսկ բանակը պետք է դառնա հասարակական կարգի եւ քաղաքական ազատությունների երաշխավոր: Երկրորդ սցենարը տուտալ քաղաքացիական ընդվզումն է, ինչն, ըստ ամենայնի, կհանդիպի բանակի դիմադրությանը եւ շատ զոհեր կպահանջի: Երրորդ սցենարը կապված է սիրիական սփյուռքի ընդդիմադիր շրջանակների ակտիվացման հետ, ինչը, ըստ դիտարկման, այնքան էլ իրատեսական չէ՝ հաշվի առնելով սիրիական սփյուռքի բազմաշերտությունը:

Այսպիսով, Սիրիայի ներքաղաքական իրավիճակի փոփոխությունը, ըստ ամենայնի, կախված է արտաքին գործոնների ազդեցությունից: Սիրիայի հարցում միջազգային ճնշումները ներկա փուլում թեեւ չեն կարող արմատական բեկում մտցնել այդ երկրի ներքաղաքական կյանքում կամ էլ հանգեցնել Բաշար ալ-Ասադի վարչակարգի տապալմանը, սակայն ներքաղաքական անկայունության շարունակականությունը, բնականաբար, կարող է նպաստել ճգնաժամի ընդլայնմանը եւ Սիրիայի շուրջ միջազգային լարվածության խորացմանը: Փորձագիտական շրջանակները շատ են խոսում Սիրիայում լիբանանյան սցենարով քաղաքացիական պատերազմի հավանականության մասին: Խնդիրն այն է, որ թե՛ Սիրիան, թե՛ Լիբանանը էթնիկ եւ դավանական բարդ խճանկար ունեցող երկրներ են: Իսկ քաղաքացիական պատերազմը Սիրիայում

կհանգեցնի միջհամայնքային ներդաշնակության աղճատմանը եւ ներքաղաքական անհաղթահարելի ճգնաժամի: Չի բացառվում, որ ներկա փուլում քաղաքական դաշտում ոչ ամենաակտիվ ուժերից մեկը՝ «Մուսուլման եղբայրները», կարողանա առաջնահերթություն ձեռք բերել հետագա գործընթացներում՝ փորձ անելով փոխել երկրի աշխարհիկ բնույթը: Պատահական չէ, որ Սիրիայում իշխանափոխությունից որոշակիորեն զգուշանում է Իսրայելը՝ մտավախություն ունենալով իսլամիստների (չափավոր թե՛ ծայրահեղական) իշխանության գալու հեռանկարից:

Ի վերջո, եզիպտոսում, Թունիսում եւ Լիբիայում այսօր իրավիճակն ամենեւին էլ այնպիսին չէ, ինչի մասին երազում էին հեղափոխության մասնակիցները: Նմանատիպ իրավիճակ կարող է սպասվել նաեւ Սիրիային, որտեղ թեկուզ ոչ իշխանափոխությունը, սակայն տեւական անկայունությունը կարող է խարխլել պետության հիմքերը՝ նպաստելով հասարակության բոլոր շերտերի դժգոհությանը: Փոխարենը, Մերձավոր Արեւելքի ամենահանգուցային երկրներից մեկում՝ Սիրիայում (որն ավանդականորեն համարվում է տարածաշրջանի անվտանգության երաշխավորներից մեկը) տեղի ունեցող գործընթացներից կարող են շահել միջազգային եւ տարածաշրջանային այն ուժերը, որոնք շահագրգռված են ոչ միայն առանձին ուժային կենտրոնների թուլացմամբ, այլեւ ձգտում են Միջին Արեւելքում ստեղծել աշխարհաքաղաքական նոր իրադրություն:

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐԻ ՇՈՒՐՋ

Սուրեն Սարյան

Վերջին տարիներին աշխարհը համակած տնտեսական ճգնաժամն էապես հարվածեց նաև Եվրոպական միության ներուժին: Այսօր ամերիկյան գլոբալ առաջնորդությունը փաստացի անգործության է մատնել Եվրոպայի ռազմավարական միտքը: Եվրոպացիների մեծ մասը ներկայումս չգիտի, թե որտեղ է վերջանում իր պետության սահմանը, եւ որտեղ են սկսվում Եվրոպական ինստիտուտները: Աշխարհում եւ Եվրոպայում տարածում են գտնում Ասիայի վերելքի եւ արեւելյան մրցակիցների աճի ու միաժամանակ Եվրոպայի թուլացման մասին կարծրատիպերը:

Պետք է ասել, որ Եվրոպական ինտեգրումը զգալիորեն ուժեղացրեց աշխարհամասի երկրների տնտեսական ներուժը: Նաև բարձրացավ կյանքի որակը, թեև ոչ հավասարաչափ: Եվ, ամենակարեւորը, ԵՄ նախագիծը փայլուն կերպով կատարեց այն խնդիրը, որը նպատակադրված էր դրա հիմքում. ԵՄ տարածքում գործնականորեն բացառված են պատերազմները:

Այդուհանդերձ, փորձագետները նշում են, որ վերջին ժամանակաշրջանում միջազգային հարաբերությունների համակարգ վերադարձավ ուժի գործոնը, որը հակասում է ԵՄ սկզբունքներին եւ ինքնությանը, որոնք կառուցվում էին Եվրոպական ռազմականացված մտածողության ավանդույթները հաղթահարելու հիմքի վրա:

Ներկայում ԵՄ-ը գրավիչ է հարեւան գրեթե բոլոր պետությունների համար, որոնք ձգտում են դառնալ նրա անդամ, բացառությամբ, թերեւս, Ռուսաստանի: Իսկ այն երկրները, որոնք Եվրոպական ինտեգրման հույսեր չունեն, գտնվելով Աֆրիկայում, Մերձավոր Արեւելքում կամ Ասիայում, ընտրել են անհատական «ինտեգրման» ուղին՝ իրենց քաղաքացիների ներգաղթի միջոցով, ինչն արդեն դարձել է Եվրոպայի համար լրջագույն հայեցակարգային խնդիր:

Այսօր էլ ԵՄ-ը որեւէ կերպ չի դադարում լինել տնտեսական հսկա, իսկ Հունաստանում կամ Պորտուգալիայում կենսամակարդակը մնում է ավելի բարձր, քան Միության սահմաններից արեւելք կամ հարավ ընկած երկրներում: ԵՄ-ին անդամակցելու հերթ կանգնածների թիվը չի պակասում: Եվրոպական ինստիտուտների որակն այնքան բարձր է, որ

ընթացիկ խնդիրները կարգավորվում են պետական մեքենայի կողմից արդյունավետորեն, ինչպես, օրինակ, Բելգիայի դեպքում, որտեղ արդեն երկրորդ տարին չի ձեւավորվում կառավարություն, սակայն կյանքը շարունակում է բնականոն ընթանալ:

Ակնհայտ է, որ իր ծավալների եւ տնտեսական հզորության շնորհիվ ԵՄ-ը պարզապես չի կարող չլինել գլոբալ քաղաքականության ազդեցիկ դերակատար: Մյուս կողմից, այդ գլոբալ քաղաքականությունը թույլ չի տալիս Եվրոպային ինքնամփոփվել՝ անընդհատ մարտահրավերներ նետելով նրան:

Փորձագետների կարծիքով, իր աշխարհաքաղաքական ինքնության ընդլայնման համար Եվրոպային անհրաժեշտ է ինտեգրման նոր որակների զարգացում, որը ենթադրում է ազգային ինքնիշխանությունների միավորում մեկ ընդհանուրի մեջ: Սակայն դա տեղի չի ունենում, քանի որ Եվրոպական ազգերը դրան դեռ պատրաստ չեն: Աժող փոխկախվածություները տնտեսական ոլորտում եւ շուկաների ու տարադրամների վերագալիս բնույթը չեն ուղեկցվում քաղաքականության միասնականացման նմանատիպ ընթացքով: Փորձագետները նշում են, որ ընդլայնվելով՝ ԵՄ-ը մոռացավ կապերի խորացման մասին, ինչը կկանխեր շատ փակուղային իրավիճակների ստեղծումը:

Փորձը ցույց է տալիս, որ Եվրոպական ինտեգրման ընթացքն արգելակվում է, երբ բացակայում են խոշոր նախագծեր, որոնց դերում հանդես եկան մաքսային միությունը, ընդհանուր շուկան, Եվրոպական տարադրամը, ԵՄ ընդլայնումը: Որոշ փորձագետներ համարում են, որ այժմ նման նախագիծ կարող է դառնալ Ռուսաստանի ներգրավումը Եվրոպական միության մեջ, ինչը կտա միությանը գլոբալ ուժային կենտրոն դառնալու հնարավորություն, իսկ Ռուսաստանին՝ նոր մարտահրավերներին դիմագրավելու կարողություններ, քանզի ակնհայտ է, որ ներկայիս զարգացման միտումների պահպանման պարագայում, առաջին հերթին՝ տնտեսական եւ ժողովրդագրական առումներով, Ռուսաստանը մի քանի տարուց պարզապես չի կարողանալու առանց ԵՄ-ի հետ ինտեգրման ապահովել իր ուժային կենտրոնի դերակատարությունը:

Իրականում ԵՄ ճգնաժամը լիդերության, իրավիճակի երկարաժամկետ տեսլականի բացակայության ճգնաժամ է: Նշված հայեցակարգային ճգնաժամի պատճառ շատերը համարում են այն, որ այսօր Եվրոպական կառավարություններն ու առաջնորդները զբաղված են օրվա խնդիրների լուծմամբ՝ մտահոգվելով զուտ ընտրություններում ընտրազանգվածին իրենց կողմը քաշելու հարցերով: Մինչդեռ ռազմավարությունը բացակայում է:

իրոք, առանցքային եվրոպական պետությունները պահում են ԵՄ-ին անորոշության վիճակում: Միության բացահայտ առաջնորդ հանդիսացող Գերմանիան այդպես էլ չի կարողանում կողմնորոշվել իր հետագա դերակատարության հարցում:

Ըստ էության, մոտակա տարիներին ԵՄ ինտեգրացիոն գործընթացներն ուղղված են լինելու միության ներսում դաշնային հարաբերությունների ձեւավորմանը, ինչպես նաեւ միասնական տնտեսական, իրավական ու աշխարհաքաղաքական տարածության մեջ Արեւելյան Եվրոպայի (Բալկանների եւ «Արեւելյան գործընկերության» անդամ երկրների) եւ Ռուսաստանի ներգրավմանը: Առանց այդ զարգացումների եվրոպական նախագիծը փաստորեն մնում է անավարտ:

Սակայն այստեղ էլ ԵՄ առաջատարները բախվում են միասնական ռազմավարության բացակայության փաստին: Ազգային պարտքերով պայմանավորված ճգնաժամը բերեց նրան, որ Եվրոպայում առաջատար դեր սկսեց կատարել առավել նվազ ազգային պարտք ունեցող պետությունը՝ Գերմանիան: Հենց Գերմանիան է դարձել եվրոպական երկրների համար արդիական տեխնոլոգիաների եւ ֆինանսական ռեսուրսների մատակարարը. այսօր Բեռլինը ձեւավորում է եվրոպական ապրանքային շուկան եւ թելադրում գները: Ակնհայտ է, որ Գերմանիան գրավը դրել է Արեւելյան Եվրոպայի երկրների տնտեսությունների եւ հասարակությունների «գերմանացման» վրա, երբ քայլ առ քայլ գերմանական տնտեսական զարգացման ու քաղաքացիական հասարակության մոդելները կդառնան կիրառելի վերոնշյալ երկրներում:

Միեւնույն ժամանակ, Գերմանիան պնդում է, որ իրեն վերաբերվեն որպես նորմալ (առանց գլոբալ հավակնությունների) տերության, սակայն ինքը՝ Գերմանիան, երբեւէ չի կարող լինել սովորական տերություն: Այն չափազանց հզոր է դրա համար, քանի որ նրա տնտեսությունը երկու անգամ ավելի մեծ է, քան բրիտանականը կամ ֆրանսիականը: Այդ պատճառով Գերմանիան կարող է լինել առավելապես առաջնորդող տերություն: Եվ Բեռլինը ստիպված է փրկել եվրոյի գոտին, քանի որ այն սպասարկում է հենց գերմանական արտահանումը: Այնպես որ, այստեղ Բեռլինի կողմից որեւէ բարեգործական քայլ չի կատարվում. սա զուտ պրագմատիկ հաշվարկ է: Սակայն Գերմանիան շարունակում է տարբեր առիթներ փնտրել՝ միջազգային քաղաքականության մեջ իր ակտիվ չներգրավվածությունը պատճառաբանելու համար՝ ռիսկերը բարդելով դաշնակիցների ուսերի վրա:

Ուստի, Գերմանիան ինչքան էլ առանցք լինի, իրականում Մեծ Բրիտանիան եւ Ֆրանսիան են մնում Եվրոպայի համաշխարհային

տերության կարգավիճակ ունեցող երկրները: Թեպետև եվրոպական պետությունների համընդհանուր ՀՆԱ-ն գերազանցում է ԱՄՆ ՀՆԱ-ն, սակայն ՆԱՏՕ եվրոպական անդամների պաշտպանական բյուջեն կազմում է ընդամենը շուրջ 200 մլրդ եվրո՝ ԱՄՆ 700 մլրդ եվրո կազմող ռազմական ծախսերի համեմատ: Եվ եվրոպական երկրների ռազմական ծախսերի 43%-ն ընկնում է Ֆրանսիայի եւ Մեծ Բրիտանիայի վրա: Այս առումով բնական էր, որ նրանք երկուսով ձեւավորելու են եվրոպայի գլոբալ ռազմավարությունը:

2010թ. նոյեմբերին Լոնդոնն ու Փարիզը ստորագրեցին պաշտպանության եւ անվտանգության ոլորտներում համագործակցության մասին պայմանագիր: Դրան նպաստեցին այն գործոնները, որ ԱՄՆ-ը, որին Լոնդոնն անվերապահորեն հետեւում էր վերջին տասնամյակում, այսօր այնքան էլ հակված չէ շարունակել «հատուկ հարաբերությունների» ուղեգիծը, որը տարվում էր երկու անգլոսաքսոնական տերությունների միջեւ, իսկ Փարիզը չկարողացավ պաշտպանական դաշինք ստեղծել Գերմանիայի հետ, որի հայացքն ուղղված է մեծ մասամբ խաղաղասիրական նախաձեռնություններին եւ իր եսասիրական, գերազանցապես՝ տնտեսական խնդիրներին, ինչպես նաեւ Ռուսաստանի հետ էներգետիկ համագործակցության զարգացմանը: Ֆրանկո-բրիտանական դաշինքի առաջին փորձարկումը դարձավ ՆԱՏՕ պատերազմը Լիբիայում: Փաստորեն, այդ դաշինքը կենտրոնանալու է Միջերկրածովյան ավազանի եւ Հնդկական օվկիանոսի ավազանի տարածաշրջաններում ընթացող զարգացումների վրա, իսկ Գերմանիան ու Լեհաստանը՝ եվրոպայի արեւելքի ուղղությամբ: Մեծ Բրիտանիան եւ Ֆրանսիան հասկանում են, որ նրանք մտել են իրենց աշխարհաքաղաքական եւ տնտեսական հզորության անկման փուլ եւ այժմ փորձում են կամք ցուցաբերել՝ այդ անկմանը դիմակայելու համար:

Կարելի է ասել, որ ԵՄ շարժիչ ուժը՝ ֆրանկո-գերմանական տանդեմը, վերջին զարգացումների ընթացքում թուլացավ: Այդ պատճառով Կենտրոնական եւ Արեւելյան եվրոպայի երկրներին վախեցնում է ռուս-գերմանական սեպարատ գործարքի ուրվականը, ինչպես դա մի քանի անգամ տեղի է ունեցել անցյալում: Այդ է պատճառը, որ այդ երկրներն ապավինում են ԱՄՆ-ին եւ ՆԱՏՕ-ին:

Հարկ է նաեւ վերհիշել, որ տասնամյակներ շարունակ ԵՄ-ն իրագործում էր իր ինտեգրումն «ավագ եղբոր»՝ ԱՄՆ անվտանգության վահանի պաշտպանության ներքո: Սակայն հիմա ԱՄՆ ուշադրությունը հետզհետե սեւեռվում է այլ տարածաշրջանների վրա: Մինչեւ 1990-ականները ԱՄՆ-ը պաշտպանում էր եվրոպային, ինչի արդյունքում ԵՄ-ը

մինչ օրս ունակ չէ զբաղվել գլոբալ օրակարգի հարցերով: Այսինքն՝ ԵՄ-ն այսօր ներկա է գլոբալ ասպարեզում, սակայն ի վիճակի չէ իր այդ ներկայությունը վերածել իրական ուժային կենտրոնի տեսքի: Իսկ ԱՄՆ-ն ուրվագծում է իր ներկայությունը Արեւելյան Եվրոպայում առավելապես ռազմաքաղաքական ոլորտում, ինչպես, օրինակ, Լեհաստանին սպառազինությունների մատակարարման կամ Ռումինիայում հակահրթիռային պաշտպանության կայանի տեղակայման քայլերի տեսքով:

Փորձագետներն արդեն փաստում են, որ XXI դարում աշխարհում խաղի կանոնները թելադրելու են ԱՄՆ-ն ու ՉԺՅ-ն, սակայն ոչ՝ ԵՄ-ը: ԵՄ-ը պետք է ընտրի՝ կամ շարունակել մնալ ԱՄՆ հովանու ներքո, կամ էլ գնալ Չինաստանի հետ հարաբերությունների նոր որակի կառուցման:

Այսօր եվրոպական քաղաքական դասը կանգնած է, ըստ էության, պատմական որոշման առջև. կամ վերջ դնել եվրոյին, եվրոյի գոտուն, կամ գնալ միասնական ֆինանսական քաղաքականության, ինչն իրականում նշանակում է ստեղծել դաշնային եվրոպական պետություն: Այսպես, այս տարվա օգոստոսին Ն.Սարկոզին ու Ա.Մերկելն առաջարկեցին մի ծրագիր, համաձայն որի՝ ԵՄ-ը տեսականորեն հնարավորություն ստացավ եվրոյի գոտուց կամ նույնիսկ միությունից վտարել «կարգազանցներին»: Այսինքն՝ ինտեգրմանը զուգահեռ՝ ԵՄ-ում արագանում են ապահիտեգրացման գործընթացները, ավելի ճիշտ՝ «հատվածայնացման» պրոցեսները եվրոպական նախագիծը դարձնում են մի քանի արագությունների եվրոպա:

Դրա լավագույն օրինակը եվրոպայի հարավում ծավալվող զարգացումներն են. Հունաստանն իր ներկայիս 143%-անոց ազգային պարտքով գնում է դեպի սնանկացում, «հերթագրված» են նաեւ Իտալիան, Իսպանիան ու Պորտուգալիան: Սակայն քիչ հավանական է, որ Գերմանիան ու Ֆրանսիան հրաժարվեն եվրոյից, քանի դեռ եվրոյին աջակցելու գինը չի գերազանցել դրանից հրաժարվելու գինը: Մյուս կողմից, եթե հարավեվրոպական պետությունների սնանկացման պատճառով նրանք գնան միասնական ֆինանսական քաղաքականության հաստատման, ապա եվրոյի գոտու մեջ չմտնող բոլոր պետությունները՝ Մեծ Բրիտանիայի գլխավորությամբ, կարող են պարզապես լքել միությունը, քանի որ Լոնդոնը երբեք չի ընդունի եվրոն, իսկ դրա պարագայում այն պարզապես կմարգինալացվի եվրոպական ինտեգրման գործընթացից՝ հայտնվելով երկրորդ կարգի անդամ պետությունների շարքում: Իսկ առանց Մեծ Բրիտանիայի՝ Գերմանիայի գերիշխանությունը ԵՄ-ում կդառնա ակնհայտ ու անվիճարկելի: Բրիտանական ներկայությունն է ապահովում միության ներսում հավասարակշռությունը:

Այդ պատճառով Մեծ Բրիտանիան առաջարկում է «ավելի սերտ համագործակցություն եւ ավելի քիչ ինտեգրում» բանաձեւը, որը նշանակում է՝ Եվրոպական քաղաքականության ու ռազմավարության առանցքային ոլորտներում ազգային ինքնիշխանության սկզբունքի վերահաստատում: Մեծ հաշվով, ժամանակը ցույց տվեց, որ Լոնդոնի դիրքորոշումը ճիշտ էր՝ Եվրոյի գոտուն չմիանալու հարցում:

Ամեն դեպքում, Եվրոպական միությունն այլևս չի լինի այնպիսին, ինչպիսին այն պատկերացնում էին առաջ: Կարելի է ենթադրել, որ ԵՄ-ը փոխելու է ձեւաչափը: Նրա կորիզը կենտրոնանալու է Գերմանիայի շուրջ, մինչդեռ Ֆրանսիան ու Մեծ Բրիտանիան վարելու են Բեռլինից ինքնուրույն քաղաքականություն: Կենտրոնական եւ Արեւելյան Եվրոպայի երկրները կազմելու են իրենց բլոկը, որի մեջ հնարավոր է մտնեն հետխորհրդային տարածքի արեւմտյան երկրները, ներառյալ՝ Չարավային Կովկասը:

Ներկայիս Եվրոպայի գերազանցությունն այլ քաղաքակրթությունների նկատմամբ, Ա.Թոյնբիի կարծիքով, ժամանակաշրջանի մարտահրավերներին համարժեքորեն պատասխանելու իր ընդունակության մեջ է: Այսօր Եվրոպան կանգնած է իրեն վերագտնելու մարտահրավերի առջեւ. ընդունա՞կ է նա համարժեք պատասխանի:

ԼԻՔԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄՆ ՈՒ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ալեքսեյ Ֆենենկո – Ռուսաստանի Գիտությունների ակադեմիայի Միջազգային անվտանգության խնդիրների ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող

Հոկտեմբերի 6-ին ՆԱՏՕ գլխավոր քարտուղար Անդերս Ֆոզ Ռասմուսենը Լիբիայի իրադարձություններն անվանեց անշրջելի: Հոկտեմբերի 11-ին ՆԱՏՕ ներկայացուցիչ Օանա Լունգբերը հայտարարեց, որ դաշինքը կդադարեցնի «Միացյալ պաշտպան» գործողությունը, երբ Ազգային անցումային խորհուրդն (ԱԱԽ) ընդունակ լինի ապահովել լիբիացիների անվտանգությունը: ՆԱՏՕ-ն շարունակում է օդային հարվածներ հասցնել Մուամար Քադաֆիի դիմադրության ուժերի օջախներին: Սակայն Բրյուսելում զուգահեռաբար մշակում են «ներկայության» գործողությանն անցնելու տարբերակը. երկրում ոչ մեծաթիվ զինուժի տեղակայում, որի խնդիրն է լինելու օգնել ԱԱԽ-ին վերահսկողություն սահմանել լիբիական ողջ տարածքի վրա:

Լիբիական պատերազմի հետեւանքները, սակայն, դուրս են եկել Մուամար Քադաֆիի վարչակարգը տապալելու շրջանակներից: Այն միջերկրածովյան տարածաշրջանում ձեւավորել է նոր ռազմավարական իրավիճակ: Փոխվել է նաեւ Եվրոպական միության երկրների միջեւ հարաբերությունների համակարգը: ԵՄ ներսում երեւան են եկել նոր ենթադաշինքներ, որոնք նկատելիորեն փոխել են նրա դիմագիծը:

Առաջին. պատերազմը ցույց տվեց Բրիտանիայի ու Ֆրանսիայի ռազմաքաղաքական ակտիվությունը: 1956թ. սուեզյան ճգնաժամից հետո այդ երկրները չէին նախաձեռնել խոշոր ռազմական գործողություններ: Լոնդոնը եւ Փարիզը նախընտրում էին գործել ԱՄՆ-ի հետ համատեղ՝ ՆԱՏՕ շրջանակներում (ինչպես 1999թ. կոսովյան պատերազմի ընթացքում) կամ ամերիկացիների հավանությամբ (ինչպես 1982թ. ֆուլկենդյան պատերազմի ընթացքում): Այժմ իրավիճակը փոխվել է: Ոչ թե Վաշինգտոնը, այլ Փարիզն ու Լոնդոնը հանդես եկան Քադաֆիի վարչակարգի դեմ կամպանիայի նախաձեռնությամբ: Ֆրանկո-բրիտանական տանդեմը կրկին հավակնում է ՆԱՏՕ-ուն ակտիվ դերակատարության:

Վերջին կես դարում Բրիտանիան ու Ֆրանսիան վերապրեցին գաղութային կայսրությունների փլուզման համախտանիշը: Բրիտանական ու ֆրանսիական վերնախավերի կողմից նախկին գաղութներում պատերազմն ընկալվում էր միայն իրենց էքսպեդիցիոն ուժերի մասնակցության ձեւով՝ կողմերից մեկի հրավիրմամբ: 2010-ական թվականների սկզբին Բրիտանիան ու Ֆրանսիան կարծես շտկվեցին հետգաղութային համախտանիշից: Փարիզն ու Լոնդոնը, ինչպես 1940-ական թվականներին, առաջ են քաշում խոշոր ռազմաքաղաքական նախագծեր Աֆրիկայում եւ Մերձավոր Արեւելքում:

Երկրորդ. պատերազմն արգելափակեց ՆԱՏՕ-ից անկախ ԵՄ անվտանգության գոտու ստեղծման նախագիծը: 1980-ական թվականների վերջից Փարիզում ու Յռոնում քննարկվում էր հատուկ միջերկրածովյան տարածության ստեղծման գաղափարը: 1995թ. բարսելոնյան կոնֆերանսը գործարկեց հարավային եւ արեւելյան միջերկրածովյան տարածաշրջանների երկրների հետ ԵՄ համագործակցության գործընթացը: 2008թ. Ֆրանսիայի նախաձեռնությամբ հիմնվեց Միջերկրածովյան միությունը: Լիբիական պատերազմը, որն անցկացվում է ՆԱՏՕ ձեւաչափով, արգելափակեց այդ նախաձեռնությունները: Այն ապացուցեց, որ ԵՄ-ն առանց ԱՄՆ մասնակցության դեռեւս ընդունակ չէ պահպանել վերահսկողությունը սեփական անվտանգության գոտում:

1980-ական թվականների վերջից Փարիզը միջերկրածովյան տարածաշրջանի եւ, միաժամանակ, ՆԱՏՕ-ից ԵՄ անկախության նախագծերի առաջատարի կեցվածք ընդունեց: Լիբիական պատերազմի սկզբին Նիկոլա Սարկոզիի վարչակազմը փորձեց ապացուցել Ֆրանսիայի առաջատար դերը Միջերկրական ծովում: Իրականում Ելիսեյան պալատը Քադաֆիի վարչակարգը կարողացավ տապալել ՆԱՏՕ գործողության շրջանակներում: Վերջինս ենթադրում էր փոխգործակցություն ԱՄՆ-ի եւ Բրիտանիայի հետ՝ տերություններ, որոնք հանդես են եկել որպես ֆրանսիական միջերկրածովյան նախագծերի գլխավոր ընդդիմախոսներ: Ֆրանսիան, ըստ երեւույթին, ՆԱՏՕ-ից անկախ Միջերկրածովյան միության առաջատարի դերին չձգեց, ինչն, օբյեկտիվորեն, նվազեցնում է Փարիզի կշիռը ԵՄ-ում:

Երրորդ. պատերազմը հաստատեց 2009թ. սկսած Ֆրանսիան ՆԱՏՕ ռազմական կազմակերպություն վերադարձնելու գործընթացը: Երկու տարի առաջ փորձագետները ենթադրում էին, թե Փարիզի ներկայությունը ՆԱՏՕ-ում կամրապնդի անվտանգության եւ պաշտպանության համաեվրոպական նախաձեռնության նախագիծը: Լիբիական գործողությունից հետո Ֆրանսիան հանդես եկավ ոչ թե որպես ԱՄՆ քննադատ, այլ իբրեւ

արտոնյալ դաշնակից: Ելիսեյան պալատն այլևս անհրաժեշտություն չի համարում Ֆրանսիայի եւ նրա արտաքին քաղաքականության անկախությունը Վաշինգտոնից: Սարկոզիի վարչակազմն, ըստ էության, հեռացել է 1960-ական թվականների կեսերից գերիշխող գոլիզմի հայեցակարգից:

Չորրորդ. պատերազմն ավարտեց ֆրանկո-բրիտանական արտոնյալ գործընկերության համակարգի ձեւավորումը: Սարկոզիի 2008թ. մարտի 26-ի Լոնդոն այցի ժամանակ կողմերը պայմանավորվեցին երկկողմանի համագործակցության ձեւաչափի ընդլայնման վերաբերյալ: 2010թ. նոյեմբերի 2-ին Բրիտանիան ու Ֆրանսիան ստորագրեցին պաշտպանության եւ անվտանգության ոլորտում 50 տարով համագործակցության մասին հռչակագիր: ՆԱՏՕ լիբիական գործողությունը, որն անցկացվեց Բրիտանիայի ու Ֆրանսիայի որոշիչ դերի ներքո, նախադեպ ստեղծեց այդ համաձայնագրերի գործնական իրականացման համար:

Այժմ Փարիզն ավելի սերտորեն համագործակցում է Լոնդոնի հետ, քան Բեռլինի: Բեռլինն էլ, իր հերթին, քիչ է պաշտպանում միջերկրածովյան տարածաշրջանի կամ ԵՄ անրապնդման հարցերով Ֆրանսիայի նախաձեռնությունները:

Յինգերորդ. լիբիական պատերազմը դնում է Գերմանիայի ապագա քաղաքականության բնույթի հարցը: Բեռլինը հրաժարվեց մասնակցել ՆԱՏՕ ընդհանուր գործողությանը եւ չփորձեց այն տեղափոխել ԵՄ ձեւաչափ: Փորձագետները պնդում էին, թե 1995թ. բոսնիական պատերազմից հետո Գերմանիան առաջին անգամ իրեն եվրոպական եւ նույնիսկ ատլանտյան համատեքստից դուրս դրեց: Սա, հավանաբար, չափազանցություն է: Սակայն գերմանական քաղաքականությունը դառնում է Փարիզից առավել անկախ ու ԵՄ-ից ավելի հեռու, որտեղ առաջատար դերն անցնում է ֆրանկո-բրիտանական տանդեմին: Գերմանիայում աճում են 1990թ. մոսկովյան պայմանագրով նախատեսված՝ անկախության սահմանափակումների մնացորդների վերացման օգտին տրամադրությունները:

Վեցերորդ. լիբիական կամպանիան անորոշ է թողնում Իտալիայի դերը: Հռոմը 1980-ականների վերջից ԵՄ միջերկրածովյան նախաձեռնություններում Փարիզի դաշնակիցն էր: Փարիզի նման, իտալական քաղաքական վերնախավը Միջերկրական ծովում ԵՄ պատասխանատվության հատուկ գոտու ստեղծման կողմնակից էր: Լիբիական գործողության սկիզբը Սիլվիո Բեռլուսկոնիի կաբինետին միջերկրածովյան տարածաշրջանում ֆրանկո-իտալական տանդեմի առաջատար դերը հաստատելու հնարավորություն թվաց: Սակայն ֆրանկո-բրիտանական

գործընկերությունը Յոնմին երկրորդական դեր է հատկացնում: Յետեւանքը կարող են լինել իտալա-ամերիկյան փոխգործակցության հզորացումն ու ԵՄ-ում Իտալիայի համակարգային դերի բարձրացումը:

Լիբիական պատերազմը հանգեցրեց ԱՄՆ դերի օբյեկտիվ բարձրացման: Վաշինգտոնին հաջողվեց արգելափակել իրեն ոչ շահավետ ԵՄ միջերկրածովյան նախաձեռնությունները: Վաշինգտոնը կարողացավ արժեզրկել Միջերկրածովյան միության՝ որպես ՆԱՏՕ-ից անկախ նախագծի դերը: Վաշինգտոնը վերադարձավ Ֆրանսիայի հետ անվտանգության խնդիրներով փոխգործակցությանը: Բարաք Օբամայի վարչակազմը ողջունում է Փարիզի եւ Լոնդոնի գործընկերության հզորացումը: Սպիտակ տան համար ֆրանկո-բրիտանական տանդեմի հիմքով ԵՄ-ը դիտվում է առավել զիջող, քան այնպիսի ԵՄ-ը, ուր առաջատար դերը պատկանում է Ֆրանսիային ու Գերմանիային: Լիբիական պատերազմն օգնեց Սպիտակ տանը արգելակել (հնարավոր է՝ նաեւ արգելափակել) ՆԱՏՕ դերը կրկնակող ԵՄ անվտանգության կառույցների զարգացումը:

Սակայն, միաժամանակ, լիբիական պատերազմը ԵՄ-ում ստեղծեց նոր բաժանարար գծեր: Նախորդ կես դարում ԵՄ-ը ֆրանկո-գերմանական նախագիծ էր. նրա հիմքում ընկած էր Գերմանիայի տնտեսական եւ Ֆրանսիայի ռազմաքաղաքական կարողությունների միավորումը: Բրիտանիան նման դասավորության մեջ դիտվում էր իբրեւ ինքնուրույն տերություն, որը համաեվրոպական ինստիտուտներում լոբբիացնում է ԱՄՆ շահերը: Առաջատար դերի անցումը ֆրանկո-բրիտանական տանդեմին ԵՄ-ն ինքնաբերաբար դարձնում է ավելի ատլանտյան, այսինքն՝ կապված ՆԱՏՕ մեխանիզմին եւ ամերիկյան ներկայությանը Եվրոպայում: Այս իրավիճակում մայրցամաքային Եվրոպայում ֆրանսիական քաղաքականությունից դժգոհության ներուժ է գոյանում:

ng.ru
17.10.2011

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ԱՐԴԻ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ	1
Հայկ Գաբրիելյան ԹՈՒՐՔԻԱՆ ԵՎ ԻՐ ՀԱՐԵՎԱՆՆԵՐԸ	6
Սեւակ Սարուխանյան ՏԱՐԱԾԱՇՐՁԱՆԱՅԻՆ ԷՆԵՐԳԵՏԻԿ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ	17
Բենիամին Պողոսյան ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԸ ԵՎ ԱՐՁԱԳԱՆՔՆԵՐԸ ԱՐԵՎՍՈՒՏՔՈՒՄ	23
Արտաշես Տեր-Հարությունյան ԱՄՆ ՀԱԿԱՅՐԹԻՌԱՅԻՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԱՇԽԱՐՀԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ	27
Արաքս Փաշայան ՍԻՐԻԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐ	33
Սուրեն Սարյան ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐԻ ՇՈՒՐՁ	39
Ալեքսեյ Ֆենենկո ԼԻԲԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄՆ ՈՒ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆԸ	45

*Շապիկին պատկերված է
Հանդաբերող (Քարվաճառ)*

«ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ», Հայաստանի
Հանրապետական կուսակցության հրատարակություն
Խմբագրական խորհուրդ
Երեւան, 375010, Սելիք-Աղամյան 2: Հեռ. 58 04 91, 58 04 83:
Էլ. փոստ՝ hanrapetakan@hkh.am:
Հիմնադիր՝ Հայաստանի Հանրապետական կուսակցություն:

Թուղթը՝ օֆսեթ, ֆորմատը՝ 70×108 1/16:
Պայմանական 4 մանուլ: Տպաքանակը՝ 1000:
Տառատեսակը՝ «Arial Armenian» եւ «Vs Helvetica»:
Վկայական՝ Օ1Մ 000176:
Տպագրվել է «Ամարաս» տպարանում: